ISSN: 2147– 5490

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı *Issue* **30 • Yıl** *Year* **11 • Nisan** *April* **2023**
www.dedekorkutdergisi.com

DOI:http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut522

Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Hayvan Adları

Animal Names from Historical Turkic Dialects to Kazakh*

Emin Oba**

Öz

Bugünkü çağdaş Türk lehçeleri içerisinde, Kuzey - Batı (Kıpçak) grubu içerisinde, yer alan Kazakça, söz varlığı bakımından oldukça zengin bir çağdaş Türk lehçesidir. Kazakçanın söz varlığı genel olarak Türkçe kökenli sözcükler ve bu sözcüklerin türemiş şekillerinden meydana getirmektedir. Bu çalışmada, Eski Türkçeden başlanılarak Türkçenin diğer Tarihî dönem ve eserlerinin tamamını kapsayacak şekilde sözcük hazineleri taranmış, hayvan adı olarak kullanılan sözcükler tespit edilmiş ve sözcüklerin bugünkü Kazakçanın söz varlığına nasıl yansıdığı verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada tespit edilen bu sözcüklerin; geçtiği kaynak, tarihî dönem ve anlamı hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmiştir. Bu şekilde hayvan adı olarak kullanılan sözcüğün Türkçenin tarihî seyri içerisindeki yeri, anlamı ve şekil açısından geçirdiği değişiklikler hakkında da geniş bilgi verilmiştir. Bununla birlikte, Türkçenin tarihî metinlerinde görülen hayvan adı ile ilgili sözcüklerin Kazakçaya yansırken geçirdiği ses bilgisel ve anlamsal değişimleri hakkında da bilgi verilmiştir. Buna ek olarak yine Kazakça kısmında, sözcüklerin tespiti için pek çok standart sözlüğe başvurulmakla birlikte bazı sözcüklerin yalnızca ağızlarda kullanılması üzerine ağızlar sözlüğüne de başvurulmuştur. Kazakça kısmında görüleceği üzere sözcüklerin genellikle Kazakçanın fonetik yapısına göre şekil aldığı görülecektir. Ayrıca Türkçenin tarihî metinlerde görülen bazı sözcüklerin Türkçe kökenli olmadığı tespit edilmiş, bu sözcüklerin de alıntılandığı dil ve o dildeki kullanım şekli hakkında da ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihî Türk lehçeleri, Kazakça, Sözvarlığı, Hayvan Adları.

Abstract

Kazakh, which is in the North - West (Kipchak) group of contemporary Turkish dialects, is a very rich Turkish dialect in terms of vocabulary. The general vocabulary of Kazakh is composed of words of Turkish origin and the derived forms of these words. In this study, starting from the Old Turkic, the vocabulary of the Turkic language was searched to cover all other historical periods and works, the words used as animal names were determined and how the words were reflected in the vocabulary of today's Kazakh language. These words identified in the study; It is given detailed information about the source, the historical period and its meaning. In this way, extensive information is given about the place of the word, which is used as an animal name, in the historical course of Turkc, its meaning and the changes it has undergone in terms of form. In addition to this, information is also given about the phonological and semantic changes of the words related to the animal name seen in the historical texts of Turkic when they are reflected in Kazakh. In addition to this, in the Kazakh part, although many standard dictionaries are used to determine the words, the dialects dictionary is also used because some words are used only in dialects. As can be seen in the Kazakh part, it will be seen that the words generally take shape according to the phonetic structure of Kazakh. In addition, it has been determined that some words in Turkic historical texts are not of Turkic origin, and detailed information is given about the language in which these words are quoted and the way they are used in that language.

Keywords: Historical Turkic dialects, Kazakh, Vocabulary, Animal Names.

Not *Note*

* Bu çalışmanın a-b harfleri arası, Prof. Dr. Timur Kocaoğlu Armağanı (2. Kitap) adlı çalışmada kullanılmıştır.

Sorumlu Yazar*Corresponding Author*

** Dr.
International Taraz Innovative Ins
Elmek: eminoba@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5299-8023

Makale Geçmişi*Article History*

Geliş Tarihi: 09.01.2023
Kabul Tarihi: 17.01.2023
E-yayın Tarihi: 31.04.2023

Atıf/*Citation:*
Oba, E. (2023). Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Hayvan Adları. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (30), s. 37-67.

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

Giriş

Kazakça, bugünkü Kuzey-Batı (Kıpçak) grubu çağdaş Türk lehçeleri içerisinde yer almakla birlikte coğrafyası ve zengin sözvarlığı ile her zaman araştırmacılar için ilgi odağı olmuştur. Bu çalışmada da Kazakçanın sözvarlığında geçen hayvan adları değerlendirilmiştir. Bu hayvan adları, Eski Türkçeden itibaren Türkçenin diğer dönem (Harezm, Kıpçak, Çağatay) ve eserlerini kapsayacak şekilde verilmiştir. Hayvan adlarının bu dönem ve eserlerde geçirdiği anlam ve şekil değişikleri de verilerek sözcüğün tarihî süreci hakkında da bilgi verilmiştir. Buradan da Kazakçaya nasıl yansıdığı verilmiştir. Bu çalışmanın genel amacı, tarihî lehçelerde görülen hayvan adı ile ilgili sözcüklerin Kazakçaya geçerken geçirdiği ses ve anlam değişimleri hakkında bilgi vermektir.

Çalışma içerisinde görüleceği üzere, hayvan adlarının geneli Türkçe kökenlidir. Fakat bazı sözcüklerin başka dillerden (Farsça, Moğolca) alıntılandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı hayvan adlarının Eski Türkçeden itibaren izlenebildiği, bazılarının ise DLT ve diğer dönemlerden itibaren izlenebildiği tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin de hangi dönem ve eserde geçtiği hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmiştir.

Sözcüklerin Kazakçaları verilirken, hangi eserde ve çalışmada geçtiği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Kazakça bölümünde belirtilen bazı sözcükler, standart sözlük ve çalışmalarda görülememiştir. Bu sebeple ağız sözlüğüne başvurulmuştur. Ayrıca, Kazakça bölümünde Türkçenin tarihî dönem ve eserlerinden Kazakçaya geçen hayvan adlarının fonetik açıdan da değişime uğradığı görülmektedir. Hatta bu sözcüklerin bazılarının yeni anlamlar kazandığı da görülecektir.

Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Hayvan Adları

Türk dilinin tarihî dönemlerinden Kazakçaya birçok hayvan adıyla ilgili sözcükler geçmiştir. Aşağıda tespit edilen bu hayvan adlarıyla ilgili sözcükler alfabetik sıraya göre verilmiştir.

aḏġır "aygır, damızlık at" (ED: 47; DTS: 14; VEWT: 6; ESTY I: 107-108; Tietze I, 2002: 237; Eren, 1999: 27) → Kzk. *ayġır* "damızlık erkek at, aygır" (Iskakov I, 2011: 140; Koç, 2003: 30).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *adġır* "aygır" (Tekin, 2013: 49), DLT'de *aḏġır* "aygır, damızlık erkek at" (Kaçalin, 2019: 59; Hauenschild, 2003: 11), KB'de *aḏġır* "aygır" (Arat, 1979: 5) şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *ayġır* "enenmiş, damızlık at" (Ata, 1997: 62; Battal, 1934: 14), Kıpçak dönemi metinlerinden EZ, Kİ'de *ayġır* "aygır, damızlık erkek at" (Atalay, 1945: 145; Caferoğlu, 1931: 8), Çağatayca sözlüklerden LÇT'de *ayġır* "aygır, aygır at" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 54) şeklinde kullanılmaktadır.

aḏıġ "ayı" (ED: 45; DTS: 14; VEWT: 6; ESTY I: 112; Tietze I, 2002: 244) → Kzk. *ayu* "ayı" (Koç, 2003: 58; Iskakov II, 2011: 303).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *aḏıġ* "ayı" (Tekin, 2013: 49), DLT ve KB'de *aḏıġ* "ayı" (Kaçalin, 2019: 59; Hauenschild, 2003: 11; Arat, 1979: 6) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ayıġ* "ayı"

(Battal, 1934: 14), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, EZ'de *ayu* "ayı" (Grønbech, 1942: 33; Atalay, 1945: 146) şeklinde kullanılmaktadır.

arġumaḳ "Türkmen cinsi safkan at" (Lessing, 1960: 52; ESTY I: 171) → Kzk. *arǵımaḳ* "Orta Asya'da yetiştirilen saf kan bir tür at, küheylan, asil at" (Iskakov I, 2011: 598; Koç, 2003: 49).

Moğolca *arġamaḳ* "iyi bir yarış ve binek atı" (Lessing, 1960: 52) sözcüğünden gelmekle birlikte tarihî Türk lehçelerinden, Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT'de *arġımaḳ* "hızlı koşan bir at cinsi" (Pavet de Courteille, 1870: 14; Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 9) şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *arġımaḳ* "soyu iyi köpek" şeklinde de görülmektedir (Atalay, 1945: 141).

arı "arı, bal arısı" (ED: 196; ESTY I: 186; ; DTS: 51) → Kzk. *ara* "arı" (Iskakov I, 2011: 573; Koç, 2003: 48).

Sözcük, DLT'de *arı* "yaban arısı" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 76; Hauenschild, 2003: 21). Harezm dönemi metinlerinden ML'de *arı* "arı", KE'de *arı / aru* "arı" (Battal, 1934: 10; Ata, 1997: 35), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *aru* "bal arısı, arı" (Toparlı, 2000: 88), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT ve LD'de *arı* "arı" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 10; Karaağaç, 1997: 352) şeklinde kullanılmaktadır.

arḳar "dağ keçisi, yabani dağ koyunu" (ED: 216; ESTY I: 176; DTS: 54) → Kzk. *arḳar* "yabani dağ koyunu" (Iskakov I, 2011: 623; Koç, 2003: 50).

Sözcük DLT'de *arḳar* "dişi dağ keçisi" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 78; Hauenschild, 2003: 21). Ayrıca, Çağatay dönemi metinlerinden DTO ve Bâburname'de *arḳarġulça* "Türkistan'ın doğusundaki dağlık bölgede yaşayan yabani koyun türü" sözcüğü de görülmektedir (Pavet de Courteille, 1870: 14; Şen, 1993: 32).

arslan "arslan" (ED: 238; ESYT I: 177; Tietze I, 2002: 125; DTS: 55; Eren, 1999: 20) → Kzk. *arıstan* "arslan" (Iskakov I, 2011: 691; Koç, 2003: 52).

Sözcük, Eski Uygur metinlerinden U I'de *arslan* "arslan" (Wilkens, 2021: 65; Clauson, 1972: 238), DLT ve KB'de *arslan* "arslan" (Kaçalin, 2019: 79; Hauenschild, 2003: 24; Arat, 1979: 24) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *arslan* "arslan" (Battal, 1934: 11; Ata, 1997: 33), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *araslan / arslan* "arslan" (Caferoğlu, 1931: 6; Atalay, 1945: 141), Çağatay dönemi metinlerinden LD ve MK'de *arslan* "arslan" (Karaağaç, 1997: 353; Ölmez, 1993: 393) şeklinde kullanılmaktadır.

arvana "bir tür deve; dişi deve" (Steingass, 1892: 40; Zajączkowski, 1958: 8) → Kzk. *arvana* "tek hörgüçlü, kısa tüylü, soğuk havaya dayanıksız sıcak çöle dayanabilen, çok süt veren cins bir deve" (Iskakov I, 2011: 666; Kaliyev, 2005: 71). Ayrıca Kazakçada *arvana bota* "arvana cinsi ile tek hörgüçlü devenin birleşiminden oluşan deve yavrusu" kelimesi de görülmektedir.

Farsça kökenli *arvāna* "bir tür deve" sözcüğü, Türkçenin tarihî dönemlerinden Kıpçak dönemi metinlerinden BM, EM'de *arvana* "dişi deve" şeklinde kullanılmaktadır (Zajączkowski, 1958: 8; Toparlı, 2003: 16).

as, ars "gelincik, kakım" (ED: 240; ESTY I: 191; Eren, 1999: 20; DTS: 59) → Kzk. *arıs* "gelincik, kakım" (Iskakov I, 2011: 691).

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

Sözcük DLT ve KB'de *as* "kakım, hermin" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 81; Hauenschild, 2003: 28; Arat, 1979: 27). Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *as* "kürkünden yararlanılan bir hayvan, kakım" (Ata, 1997: 36; Battal, 1934: 11), Kıpçak dönemi metinlerinden EM'de *as* "gelincik", EZ'de *ars / as* "gelincik, kakım" (Toparlı, 2003: 71; Atalay, 1945: 142), Çağatay dönemi metinlerinden LD ve ŞHD'de *as* "kakım denilen hayvan" (Karaağaç, 1997: 353; Karasoy, 1998: 350) şeklinde kullanılmaktadır.

at "at, binek hayvanı" (ED: 33; DTS: 65; ESTY I: 62; Eren, 1999: 24) → Kzk. *at* "at, beygir, binek hayvanı" (Iskakov II, 2011: 68; Koç, 2003: 54).

Sözcük, Orhon Yazıtları'nda *at* "at" (Tekin, 2017: 88), Eski Uygurca eserlerden Irk Bitig'de *at* "at" (Tekin, 2013: 50), DLT ve KB'de *at* "at" (Kaçalin, 2019: 83; Hauenschild, 2003: 28; Arat, 1979: 32) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *at* "at, yük ve binek hayvanı" (Ata, 1997: 41; Battal, 1934: 12), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *at* "at, beygir" (Caferoğlu, 1931: 7; Atalay, 1945: 143), Çağatay dönemi metinlerinden LD, MK'de *at* "at, beygir" (Karaağaç, 1997: 356; Ölmez, 1993: 395) şeklinde kullanılmaktadır.

atan "kısırlaştırılmış deve" (ED: 60; DTS: 66; ESTY I: 202) → Kzk. *atan* "dört yaşından büyük ve kısırlaştırılmış deve" (Koç, 2003: 54; Iskakov II, 2011: 94).

Sözcük, DLT'de *atan* "iğdiş edilmiş deve" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 83; Hauenschild, 2003: 39). Harezm dönemi metinlerinden ML'de *atan* "enenmiş deve" (Battal, 1934: 13), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *atın* "enetilmiş edilmiş deve" (Caferoğlu, 1931: 7) şeklinde kullanılmaktadır.

azma, azman "kısırlaştırılmış koç, hayvan" (ED: 288; DTS: 73; ESTY I: 96) → Kzk. *azban* "kısırlaştırılmış hayvan, koç, aygır" (Iskakov I, 2011: 119; Koç, 2003: 28).

Sözcük, DLT'de *azma* "kısırlaştırılmış koç" şeklindekullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 89; Hauenschild, 2003: 40). Ayrıca, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *azman* "yaşlı iken enetilmiş aygır" şeklinde kullanılmaktadır (Caferoğlu, 1931: 9).

baḳa "kurbağa" (ED: 311; DTS: 82; ESTY II: 40) → Kzk. *baḳa* "kurbağa" (Iskakov II, 2011: 621; Koç, 2003: 74).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U II'de *baḳa* "kurbağa" (Wilkens, 2021: 138; Clauson, 1972: 311), DLT'de *baḳa* "kurbağa" (Kaçalin, 2019: 92; Hauenschild, 2003: 49) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden KE'de *baḳa* "kurbağa, kaplumbağa" (Ata, 1997: 71), Kıpçak dönemi metinlerinden İM'de *baḳa* "kurbağa, kaplumbağa", EZ'de *baġa* "kurbağa, kaplumbağa" (Toparlı, 1992: 506; Atalay, 1945: 146), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *baḳa* "kurbağa" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 233) şeklinde kullanılmaktadır.

balaban "atmaca, şahin, doğan; kuş yavrusu" (ESTY II: 49; VEWT: 59; Tietze I, 2002: 193) → Kzk. *balapan* "şahin; kuş yavrusu" (Iskakov II, 2011: 665).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ME'de *balaban* "doğan" (Yüce, 1993: 97), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, EZ'de *balaban* "atmaca" (Grønbech, 1942: 48; Atalay, 1942: Atalay, 1945: 147), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *balaban* "çakır, doğan kuşu" (Karasoy, 1998: 364) şeklinde kullanılmaktadır.

balıḳ "balık" (ED: 335; DTS: 80; ESTY II: 59; Eren, 1999: 36) → Kzk. *balıḳ* "balık" (Iskakov II, 2011: 697; Koç, 2003: 78).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden TT III *balıḳ* "balık" (Wilkens, 2021: 140; Clauson, 1972: 335), DLT ve KB'de *balıḳ* "balık" (Kaçalin, 2019: 95; Hauenschild, 2003: 52; Arat, 1979: 55) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *balıḳ* "balık" (Ata, 1998: 44; Ata, 1997: 72), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *balıḳ* "balık" (Caferoğlu, 1931: 14; Atalay, 1945: 147), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *balıḳ* "balık" (Ölmez, 1993: 400; Karasoy, 1998: 364) şeklinde kullanılmaktadır.

balıḳçın "balıkçıl kuşu" (ED: 337; DTS: 80) → Kzk. *balıḳşı* "balıkçıl kuşu, bataklık yerde yaşayan, gagası uzun, sudaki balıkları avlayan bir tür kuş" (Iskakov II, 2011. 701).

Sözcük, DLT'de *balıḳçın* "balık avlayan beyaz bir kuş, balıkçıl kuşu" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 95; Hauenschild, 2003: 55).

baraḳ "uzun tüylü bir tür köpek; çoban köpeği" (ED: 360; DTS: 80; Eren, 1999: 39; Tietze I, 2002: 203) → Kzk. *baraḳ* "*baraḳ it* = çok tüylü bir köpek" (Iskakov II, 2011: 719; Koç, 2003: 79).

Sözcük, DLT'de *baraḳ* "bir tür cins tüylü av köpeği" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 96; Hauenschild, 2003: 55). Kıpçak dönemi metinlerinden İH, EZ'de *baraḳ* "tüylü bir cins köpek, çoban köpeği" (İzbudak, 1936: 7; Atalay, 1945: 148), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *baraḳ* "köpek" (Karasoy, 1998: 366) şeklinde kullanılmaktadır.

bars "kaplan, pars" (ED: 368; DTS: 84; ESTY II: 68; Tietze I, 2002: 209) → Kzk. *barıs* "kaplan, pars, leopar" (Iskakov III, 2011: 9; Koç, 2003: 79).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *bars* "kaplan, leopar" (Tekin, 2013: 51), DLT'de *bars* "yırtıcı bir hayvan, pars" (Kaçalin, 2019: 97; Hauenschild, 2003: 56) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *bars* "pars" (Ata, 1998: 49; Ata, 1997: 79), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *bars* "pars", EZ'de *pars* "pars" (Caferoğlu, 1931: 15; Atalay, 1945: 229), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *bars* "pars, kaplan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 75) şeklinde kullanılmaktadır.

bayḳuş "baykuş" (ESTY II: 32; VEWT: 57; Tietze I, 2002: 223) → Kzk. *bayġız, bayġuz* "baykuş, kukumav kuşu" (Iskakov II, 2011: 577).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden HŞ'de *bayḳuş* "baykuş" (Ünlü, 2012: 83), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *bayḳuş* "baykuş", EZ'de *bayġuş* "baykuş" (Toparlı, 2000: 93; Atalay, 1945: 149), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *bayḳuş* "baykuş" (Karasoy, 1998: 368) şeklinde kullanılmaktadır.

baytal "kısrak" (ESYT II: 36; VEWT: 57; Tietze I, 2002: 224) → Kzk. *baytal* "2-4 yaşları arası henüz yavrulamamış at" (Iskakov II, 2011: 605; Koç, 2003: 73).

Sözcük Çağatay Türkçesi çalışmalarından DTO ve ŞT'de *baytal* "kısrak" şeklinde kullanılmaktadır (Pavet de Courteille, 1870: 187; Ölmez, 1996: 341).

bė "kısrak" (ED: 291; DTS: 97; ESTY II: 133) → Kzk. *biye* "kısrak" (Iskakov III, 2011: 339; Koç, 2003: 89).

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *bi* "kısrak" (Tekin, 2013: 51), DLT'de *bė* "kısrak" (Kaçalin, 2019: 107; Hauenschild, 2003: 60) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden ML'de *bi* "gebe yahut taylı kısrak" (Battal, 1934: 19), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *bey* "kısrak" (Grønbech, 1942: 54), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *biye* "kısrak" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 94) şeklinde kullanılmaktadır.

bėçin, biçin "maymun" (ED: 295; DTS: 98; ESTY II: 128) → Kzk. *meşin* "maymun; on iki hayvanlı Türk takviminde dokuzuncu yılın adı" (Koç, 2003: 379; Iskakov XI, 2011: 220).

Sözcük, Orhon Yazıtları'nda *biçin* "maymun (yıl adı)" (Tekin, 2017: 89), Eski Uygur dönemi metinlerinden U II'de *beçin* "maymun" (Wilkens, 2021: 161; Clauson, 1972: 295), DLT'de *bėçin* "maymun" (Kaçalin, 2019: 107; Hauenschild, 2003: 61) şeklinde kullanılmaktadır. Harem Türkçesi eserlerinden NF'de *bėçin* "maymun" (Ata, 1998: 52), Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *bėçin* "maymun" (Zajączkowski, 1958: 12), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT *biçin* "maymun" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 89) şeklinde kullanılmaktadır.

bıldırçın, budursın, bulduruḳ "bıldırcın" (ED: 309; DTS: 120; ESTY II: 305; Eren, 1999: 51; Tietze I, 2002: 259) → Kzk. *buldırıḳ, bulduruḳ* "bıldırcın" (Iskakov III, 2011: 703).

Sözcük, DLT'de *budursın* "bıldırcın" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 125; Hauenschild, 2003: 72). Ayrıca, Kıpçak dönemi metinlerinden BM *bıldurçın* "bıldırcın", Kİ'de *bıldırçın* "bıldırcın" (Zajączkowski, 1958: 15; Caferoğlu, 1931: 20), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT, DTO'de *bulduruḳ* "bıldırcın" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 85; Pavet de Courteille, 1870: 175) şeklinde kullanılmaktadır. Bulduruḳ sözcüğüne benzer bir sözcük de Moğolcada *bulduruġun* "bozkır kuşu" şeklinde görülmektedir. Muhtemelen sözcüğün bu şekli Moğolcadan alıntılanmıştır (Sanjeev, 2015: 112; Ramstedt, 1935: 59).

bit "bit" (ED: 296; DTS: 103; ESTY II: 151; Eren, 1999: 55; Tietze I, 2002: 285) → Kzk. *bit* "bit, böcek" (Shnitnikov, 1966: 54). Ayrıca, Kazakçada *bite* sözcüğü de "bit, böcek" şeklinde kullanılmaktadır (Iskakov IV, 2011: 189).

Sözcük, Eski Uyurca metinlerinden Man I'de *bit* "bit" (Wilkens, 2021: 181; Clauson, 1972: 296), DLT'de *bit* "bit" (Kaçalin, 2019: 114; Hauenschild, 2003: 62) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden ML'de *bit* "bit, parazit" (Battal, 1934: 20), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ ve EZ'de *bit* "bit" (Caferoğlu, 1931: 19; Atalay, 1945: 153), Çağatay dönemi metinlerinden Sİ'de *bit* "bit" (Ünlü, 2013: 155) şeklinde kullanılmaktadır.

borsuḳ "porsuk" (ED: 368; DTS: 113; Eren, 1999: 337) → Kzk. *borsıḳ* "porsuk" (Koç, 2003: 92; Iskakov III, 2011: 490).

Sözcük, DLT'de *borsuḳ / borsmuḳ* "porsuk" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 119; Hauenschild, 2003: 63). Ayrıca, Kıpçak dönemi metinlerinden BM ve Kİ'de *borsuḳ* "porsuk" (Zajączkowski, 1958: 14; Caferoğlu, 1931: 21), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *borsuḳ* "derisi siyahlı beyazlı bir tür hayvan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 79) şeklinde kullanılmaktadır.

botu, boto "deve yavrusu" (ED: 299; DTS: 115; ESTY II: 198; Tietze I, 2002: 304) → Kzk. *bota* "deve yavrusu; çocuklara karşı kullanılan bir sevgi ifadesi" (Koç, 2003: 93; Iskakov III, 2011: 511).

Sözcük, DLT'de *boto, botu, botok, botuk* "potuk, deve yavrusu" (Kaçalin, 2019: 120; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 596; Hauenschild, 2003: 64), KB'de *botu* "çocuk, yavru, bebek" (Arat, 1979: 104) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden NF'de *boda* "deve yavrusu", KE'de *bota* "deve yavrusu" (Ata, 1998: 73; Ata, 1997: 133), Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *bota* "deve yavrusu" (Atalay, 1945: 155), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *bota* "deve yavrusu" (Karasoy, 1998: 385) şeklinde kullanılmaktadır.

bög "örümcek, böcek" (ED: 323; DTS: 116; Tietze I, 2002: 309) → Kzk. *büye, büyi* "örümcek" (Iskakov IV, 2011: 31).

Sözcük, DLT'de *bög / böy* "bir çeşit örümcek" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 124; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 597-598; Hauenschild, 2003: 67). Kıpçak dönemi metinlerinden BM *böyi* "akrep", CC *böv* "örümcek" ve EZ'de *bev / böy* "örümcek" şeklinde kullanılmaktadır (Zajączkowski, 1958: 14; Grønbech, 1942: 66; Atalay, 1945: 156).

böri "kurt" (ED: 356; DTS: 118; ESTY II: 219) → Kzk. *böri* "kurt" (Koç, 2003: 94; Iskakov III, 2011: 567).

Sözcük, Orhon Yazıtları'nda *böri* "kurt" (Tekin, 2017: 90), Eski Uygur metinlerinden Irk Bitig'de *böri* "kurt" (Tekin, 2013: 52), DLT ve KB'de *böri* "kurt" (Kaçalin, 2019: 124; Hauenschild, 2003: 67; Arat, 1979: 105) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden NF'de *böri / börü* "kurt", KE'de *böri* "kurt" (Ata, 1998: 84; Ata, 1997: 135), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *böri / börü* "kurt", EZ'de *böri* "kurt" (Grønbech, 1942: 66; Atalay, 1945: 156), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *böri* "kurt" (Ölmez, 1993: 413) şeklinde kullanılmaktadır.

buġra "erkek deve" (ED: 317; DTS: 120; ESTY II: 235; Tietze I, 2002: 319) → Kzk. *buvra* "erkek deve" (Koç, 2003: 96; Iskakov III, 2011: 606).

Sözcük, Eski Uygur metinlerinden Irk Bitig'de *buġra* "erkek deve" (Tekin, 2013: 52), DLT ve KB'de *buġra* "erkek deve, deve aygırı" (Kaçalin, 2019: 125; Hauenschild, 2003: 73; Arat, 1979: 113) şeklinde kullanılmaktadır. Harezm dönemi metinlerinden ML'de *buġra* "deve aygırı" (Battal, 1934: 22), Kıpçak dönemi metinlerinden BM ve Kİ'de *buġra* "erkek deve" (Zajączkowski, 1958: 14; Caferoğlu, 1931: 22), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *buġra* "erkek deve" (Karasoy, 1998: 388) şeklinde kullanılmaktadır.

buḳa "boğa" (ED: 312; DTS: 125; ESTY II: 230; Tietze I, 2002: 294) → Kzk. *buḳa* "boğa" (Koç, 2003: 97; Iskakov III, 2011: 667).

Sözcük, Eski Uygurcada *buḳa* "boğa" (Wilkens, 2021: 196), DLT ve KB'de *buḳa* "boğa" (Kaçalin, 2019: 126; Hauenschild, 2003: 74; Arat, 1979: 113) şeklinde kullanılmaktadır. Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *buġa* "boğa", EZ'de *boġa* "boğa" (Zajączkowski, 1958: 14; Atalay, 1945: 154), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *boġa* "boğa, sığır aygırı, tosunun büyüğü" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 85) şeklinde kullanılmaktadır.

bulaḳ "bulaḳ at = kısa, bodur, sırtı geniş at" (ED: 336; DTS: 122) → Kzk. *bulaḳ* "bulaḳ at = kısa, bodur, sırtı geniş at" (Kaliyev, 2005: 158).

Sözcük, DLT'de *bulaḳ at* "boyu kısa, sırtı geniş at" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 126; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 600). Ayrıca sözcük, Harem Türkçesi eserlerinden ML'de *bulaḳ* "haşarı, ürkek at" şeklinde kullanılmaktadır (Battal, 1934: 22).

bulan "Kıpçak illerinde avlanan büyük bir yaban hayvanı" (ED: 343; DTS: 121; ESTY II: 260) → Kzk. *bulan* "Eski zamanda Kazak illerinde avlanan büyük bir av hayvanı" (Kaliyev, 2005: 158).

Sözcük, DLT'de bulan "Kıpçak illerinde avlanan büyük bir yaban hayvanı" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 126; Hauenschild, 2003: 74; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 600). Ayrıca sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *bulan* "yaban eşeği" şeklinde kullanılmaktadır (Atalay, 1945: 157).

buzaġu "buzağı" (ED: 391; DTS: 130; ESTY II: 239; Tietze I, 2002: 334; Eren, 1999: 65) → Kzk. *buzav* "buzağı" (Koç, 2003: 97; Iskakov III, 2011: 639).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *buzaġu* "buzağı" (Tekin, 2013: 52), DLT'de *buzaġu* "buzağı" (Kaçalin, 2019: 132; Hauenschild, 2003: 77) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF ve KE'de *buzaġu* "buzağı" (Ata, 1998: 90; Ata, 1997: 147), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *buzav / buzov / buzavu* "buzağı", Kİ'de *buzav / buzaġu* "buzağı", BM'de *buzaġu* "buzağı" (Grønbech, 1942: 70; Caferoğlu, 1931; 24; Zajączkowski, 1958: 15), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *buzaġu* "buzağı" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 80) şeklinde kullanılmaktadır.

bürge "pire" (ED: 362; DTS: 133; ESTY II: 289; Tietze I, 2002: 337) → Kzk. *bürge* "pire" (Koç, 2003: 101; Iskakov IV, 2011: 56).

Sözcük, DLT'de *bürge* "pire" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 134; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 607; Hauenschild, 2003: 79). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *bürge* "pire" (Battal, 1934: 23), Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *büre / bürçe* "bit, pire", EZ'de *pürşe* "pire" (Zajączkowski, 1958: 15; Atalay, 1945: 230), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *bürge* "pire", Sİ'de *bürçe* "pire" (Ünlü, 2013: 182) şeklinde kullanılmaktadır.

büke "ejderha, büyük yılan" (DTS: 132) → Kzk. *büke* "ejderha, büyük yılan" (Kaliyev, 2005: 163).

Sözcük, DLT ve KB'de *büke* "ejderha, büyük yılan" şeklinde kullanılmaktadır (Hauenschild, 2003: 78; Arat, 1979: 120).

çapaḳ "Türk gölünde bulunan ufak bir balık" (ED: 395; DTS: 135; Tietze I, 2002: 407; Eren, 1999: 79) → Kzk. *şabaḳ* "küçük bir tür balık; küçük balıkların genel adı" (Iskakov XV, 2011: 180).

Sözcük, DLT'de *çapaḳ* "Türk gölünde bulunan ufak bir balık" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 142; Hauenschild, 2003: 78; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 615). Ayrıca sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *çapaḳ* "iri pullu yassı göl balığı" şeklinde kullanılmaktadır (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 80).

çaḏan "akrep" (ED: 403; DTS: 136; Tietze I, 2002: 446; Eren, 1999. 91) → Kzk. *şayan* "akrep, çıyan, kırkayak; yengeç" (Koç, 2003: 634; Iskakov XV, 2011: 306).

Sözcük, DLT ve KB'de *çaḏan* "çıyan, akrep" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 137; Hauenschild, 2003: 79; Arat, 1979: 127). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF'de *çaġan / çayan* "akrep", ML'de *çayan* "akrep" (Ata, 1998: 100-101; Battal, 1934: 24), Kıpçak dönemi metinlerinden İH'de *çayan* "kırkayak", EZ'de *çıyan* "akrep" (İzbudak, 1936: 10; Atalay, 1945: 162), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *cayan* "akrep", MK'de *çıyan* "akrep" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 150; Ölmez, 1993: 421) şeklinde kullanılmaktadır.

çaḳa (< Mog. *çaġa*; Lessing, 1960: 157) "tüyü henüz bitmemiş kuş yavrusu, hayvan yavrusu" (VEWT: 96) → Kzk. *şaḳa* "yeterince tüylenmemiş hayvan yavrusu; yeni doğmuş, toy" (Koç, 2003: 623; Iskakov XV, 2011: 206).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden HŞ'de *çaḳa* "çocuk, yavru, bala" (Ünlü, 2012: 130), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *çaġa* "tüyü henüz bitmemiş kuş yavrusu" (Caferoğlu, 1931: 25), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *çaġa* "yavru, çocuk; körpe, tıfıl" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 147) şeklinde kullanılmaktadır.

çekürge "çekirge" (ED: 416; DTS: 143; VEWT: 103; Tietze I, 2002: 423; Eren, 1999: 83) → Kzk. *şegirtke* "çekirge" (Koç, 2003: 635; Iskakov XV, 2011: 320).

Sözcük, DLT'de *çekürge* "çekirge" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 145; Hauenschild, 2003: 84). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF'de *çekürge* "çekirge", KE'de *çekürge / çökürge* "çekirge" (Ata, 1998: 101; Ata, 1997: 158), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *çükürge* "çekirge", EZ *çekürge / çekertige* "çekirge" (Caferoğlu, 1931: 32; Atalay, 1945: 161), Çağatay dönemi metinlerinden AL'de *cövürtke* "çekirge" LÇT'de *civürtge* "çekirge" (Atalay, 1970: 245; Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 150).

çepiş "altı aylık keçi yavrusu, çepiç" (ED: 399; DTS: 144; Tietze I, 2002: 429; Eren, 1999: 85) → Kzk. *şıbış* "bir iki yaş aralığındaki keçi, çebiç" (Koç, 2003: 650; Iskakov XV, 2011: 502).

Sözcük, DLT'de *çepiş* "altı aylık keçi yavrusu" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 146; Hauenschild, 2003: 85). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *çepiş* "biraz büyümüş keçi, keçi yavrusu", TA'de *çibiç* "bir yaşındaki oğlak" şeklinde kullanılmaktadır (Caferoğlu, 1931: 28; Toparlı, 2000; 101).

çıpçıḳ, çıpçuḳ "serçe kuşu" (ED: 425) → Kzk. *şımşık* "serçe kuşu, kanarya" (Koç, 2003: 653; Iskakov XV, 2011: 556).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF ve KE'de *çıpçuḳ* "serçe" (Ata, 1998: 104; Ata, 1997: 164), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *çıpçıḳ* "serçe", EZ'de *şıpşık* "serçe" (Grønbech, 1942: 78; Atalay, 1945: 247), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *çimçik / çopçuḳ* "serçe" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 154) şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca DLT'de bu sözcüğe benzer bir sözcük olan *çıpçırġa* "serçe" şekli de görülmektedir (Kaçalin, 2019: 152).

çıpın "sinek" (ED: 397; DTS: 147; Tietze I, 2002: 374; Eren, 1999: 71) → Kzk. *şıbın* "karasinek, sinek" (Koç, 2003: 650; Iskakov XV, 2011: 498).

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

Sözcük, Eski Uygurca metinlerinde *çıpın / çipin* "sinek, sivrisinek" (Wilkens, 2021: 234), KB'de *çıbın* "sinek" (Arat, 1979: 129) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF'de *çıbın* "sinek", ML'de *çibin* "sinek" (Ata, 1998: 102; Battal, 1934: 25), Kıpçak dönemi metinlerinden BV'de *çıbın* "sinek, karasinek", Kİ'de *çibin* "sinek, karasinek", EZ *şibin* "sinek, karasinek" (Ağar, 1986: 164; Caferoğlu, 1931: 29; Atalay, 1945: 248), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *çibin* "sinek" (Karasoy, 1998: 404) şeklinde kullanılmaktadır.

çoçuḳ[1]***, çoçḳa*** "domuz yavrusu, süt domuzu" (ED: 400; DTS: 151; VEWT: 113; Eren, 1999: 96; Tietze I, 2002: 458) → Kzk. *şoşḳa* "domuz, domuz yavrusu" (Koç, 2003: 644; Iskakov XV, 2011: 408).

Sözcük, DLT'de *çocuḳ* "domuz yavrusu" (Kaçalin, 2019: 155; Hauenschild, 2003: 87) şeklinde görülmekle birlikte, Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EM'de *çoçḳa* "domuz yavrusu" (Toparlı, 2000: 101; Toparlı, 2003: 80) ve Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *çoçġa* "domuz yavrusu; domuz" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 154) şeklinde kullanılmaktadır.

çortan "yılan balığı; sazan balığı" (VEWT: 116) → Kzk. *şortan* "sazan balığı; turna balığı" (Koç, 2003: 644; Iskakov XV, 2011: 404).

Sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *çortan* "yılan balığı" şeklinde geçmektedir (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 155).

eçkü "keçi" (ED: 24; DTS: 162; Tietze I, 2002: 621) → Kzk. *eşki* "keçi" (Koç, 2003: 147; Iskakov V, 2011: 485).

Sözcük, Eski Uygurcada *eçkü* "keçi" (Rachmati I, 1930: 24; Wilkens, 2021: 95), DLT'de *eçkü* "keçi" (Kaçalin, 2019: 163; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 632) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *eçkü* "keçi" (Ata, 1997: 176), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *eçki* "keçi, teke", EZ'de *işki / içki* "keçi, teke" (Caferoğlu, 1931: 9; Atalay, 1945: 180), Çağatay dönemi metinlerinden LD'de *üçkü* "keçi" (Karaağaç, 1997: 691) şeklinde kullanılmaktadır.

elik "dağ keçisi; ceylan" (ED: 142; DTS: 171; Tietze I, 2002: 644; Eren, 1999: 132) → Kzk. *elik* "ceylan, gazel" (Koç, 2003: 138; Iskakov V, 2011: 250).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *elik* "erkek ceylan" (Tekin, 2013: 53), KB'de *elik* "dağ keçisi, yaban keçisi" (Arat, 1979: 146) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *elik* "ceylan" şeklinde kullanılmaktadır (Caferoğlu, 1931: 10).

erkeç "erkek keçi, teke" (ED: 223; DTS: 179; ESTY I: 300; Tietze I, 2002: 668; Eren, 1999: 137) → Kzk. *erkeş* "beş altı yaşlarındaki kısırlaştırılmış olan erkek keçi, teke" (Iskakov V, 2011: 349).

Sözcük, Eski Uygurcada *erkeç* "teke" (Rachmati I, 1930: 16; Wilkens, 2021: 116), DLT ve KB'de *erkeç* "genç teke" (Kaçalin, 2019: 172; Arat, 1979: 158) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *erkeç* "erkek keçi, teke"

[1] Sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için, Hasan Eren "Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü" adlı eserine bakılabilir. Eren eserinde, Orta Türkçede *çocuḳ* şeklinde olan sözcüğün, Eski Kıpçakçada *çoçḳa* (çoç(u)ḳ+a) şeklinde kullanıldığından söz etmektedir (Eren, 1999: 96).

(Caferoğlu, 1931: 12), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *erkeç* "üç dört yaşındaki keçi yavrusu, teke" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 9) şeklinde kullanılmaktadır.

eşek, eşgek "eşek" (ED: 260; DTS: 185; ESTY I: 317; Tietze I, 2002: 680; Eren, 1999: 138) → Kzk. *esek* "eşek" (Koç, 2003: 144; Iskakov V, 2011: 397).

Sözcük Eski Uygur dönemi metinlerinden Man I *eşkek* "eşek" (Clauson, 1972: 260; Wilkens, 2021: 125), DLT'de *eşgek / eşyek* "eşek" (Kaçalin, 2019: 176; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 646) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF'de *eşek* "eşek", KE'de *eşek / eşgek* "eşek" (Ata, 1998: 137; Ata, 1997: 211), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ ve EZ'de *eşek* "eşek" EM'de *yeşek* "eşek" (Caferoğlu, 1931: 12; Atalay, 1945: 170; Toparlı, 2003: 123), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *işek* "eşek", AL'de *eşek / eşgek* "eşek" (Ölmez, 1993: 463; Atalay, 1970: 19) şeklinde kullanılmaktadır.

ımġa "dağ keçisi" (ED: 158; DTS: 218) → Kzk. *ımġa* "dağ keçisi" (Iskakov XV, 2011: 653).

Sözcük, KB'de *ımġa* "dağ keçisi" şeklinde kullanılmaktadır (Arat, 1979: 182). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ımġa* "dağ keçisi" (Battal, 1934: 35), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ımġa* "dağ keçisi" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 9) şeklinde kullanılmaktadır.

ıt "it, köpek" (ED: 34; DTS: 221; ESTY I: 385; Tietze II, 2009: 428; Eren, 1999: 196) → Kzk. *it* "it, köpek" (Koç, 2003: 210; Iskakov VII, 2011: 357).

Sözcük, Orhon Yazıtlarında *ıt* "köpek (yıl adı)" (Tekin, 2017: 92), Eski Uygur metinlerinden Man III *it* "köpek", U II *it* "it, köpek" (Clauson, 1972: 34; Wilkens, 2021: 291), DLT'de *ıt* "it, köpek" (Kaçalin, 2019: 195), KB'de *ıt / it* "it, köpek" (Arat, 1979: 207) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *it* "it, köpek" (Ata, 1998: 190; Ata, 1997: 277), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, TA'de *it* "köpek, it" (Caferoğlu, 1931: 41; Toparlı, 2000: 110), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *it* "köpek" (Ölmez, 1993: 464; Karasoy, 1998: 485) şeklinde kullanılmaktadır.

ingen "dişi deve" (ED: 184) → Kzk. *ingen* "çift hörgüçlü dişi deve" (Koç, 2003: 671; Iskakov XV, 2011: 715).

Sözcük, DLT'de *ingen* "dişi deve" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 202; Hauenschild, 2003: 94). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *iŋen* "dişi deve" (Ata, 1998: 187; Ata, 1997: 271), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *iŋen* "dişi deve" (Toparlı, 2000: 109; Atalay, 1945: 178), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *inan* "dişi deve" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 62) şeklinde kullanılmaktadır.

ingek, inek "inek" (ED: 184; DTS: 209; ESTY I: 358; Eren, 1999: 191) → Kzk. *inek* "dişi sığır, inek" (Iskakov VII, 2011: 284).

Sözcük, Eski Uygur metinlerinden TT VII *ingek* "inek", Irk Bitig'de *iŋek* "inek" (Tekin, 2013: 54; Wilkens, 2021: 307), DLT ve KB'de *ingek* "inek" (Kaçalin, 2019: 202; Hauenschild, 2003: 93; Arat, 1979: 199) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *inek* "inek" (Ata, 1998: 186; Ata, 1997: 271), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *inek* "inek" (Toparlı, 2000: 109; Atalay, 1945: 178), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *inek* "inek, dişi sığır" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 63) şeklinde kullanılmaktadır.

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

it balığı "kurbağa yavrusu" (ED: 34; DTS: 215) → Kzk. *it balıḳ* "kurbağa yavruları; fok, ayı balığı" (Koç, 2003: 211; Iskakov VII, 2011: 372).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden İH'de *it balığı* "kurbağa yavrusu" (İzbudak, 1936: 26), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *it balığı* "kefal balığı" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 46) şeklinde kullanılmaktadır.

şişek "iki veya üç yaşındaki koyun, oğlak" (ED: 563; Eren, 1999: 388) → Kzk. *isek* "iki yaşındaki iğdiş edilmiş koç, oğlak" (Koç, 2003: 672). Sözcük, Kazakçanın dışında Kırgızcada da benzer bir şekilde kullanılmaktadır; *işek / şişek* "iki yaşında iğdiş edilmiş koç" (Yudahin, 2011: 372).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *sişek* "iki yaşlık koyun" (Battal, 1934: 60), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *şişek* "iki veya üç yaşındaki dişi koyun; oğlak, keçi yavrusu" (Toparlı, 2000: 141; Atalay, 1945: 248), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *şişek* "iki yaşındaki kuzu" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 205) şeklinde kullanılmaktadır. Bununla birlikte sözcüğe benzer bir kullanım da DLT'de *tişek* "şişek, iki yaşındaki koyun" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 475).

ḳançıḳ "dişi köpek" (ED: 634; DTS: 418; ESTY V: 255; Eren, 1999: 206) → Kzk. *ḳanşıḳ* "dişi köpek" (Koç, 2003: 286; Iskakov IX, 2011: 241).

Sözcük, DLT'de *ḳançıḳ* "dişi köpek" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 217; Hauenschild, 2003: 120). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *ḳançıḳ* "dişi köpek" (Ata, 1997: 294), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *ḳançıḳ* "dişi köpek", Kİ'de *ḳançuḳ* "dişi köpek" (Toparlı, 2000: 112; Atalay, 1945: 183; Caferoğlu, 1931: 69), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳancıḳ* "dişi köpek" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 223) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳandala "tahtakurusu, bit" (ESTY V: 253; VEWT: 229) → Kzk. *ḳandala* "tahtakurusu; çiçek biti" (Koç, 2003: 285; Iskakov IX, 2011: 228).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden CC, EM, TA'de *ḳandala* "tahtakurusu, baş biti" şeklinde kullanılmaktadır (Grønbech, 1942: 192; Toparlı, 2003: 87; Toparlı, 2000: 112).

ḳaplan "kaplan, leopar" (ED: 584; DTS: 421; ESTY V: 269) → Kzk. *ḳabılan* "kaplan" (Koç, 2003: 267; Iskakov VIII, 2011: 684).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden TT VII'de *ḳaplan* "kaplan, leopar" şeklinde kullanılmaktadır (Clauson, 1972: 584; Wilkens, 2021: 333). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *ḳaplan* "kaplan" (Ata, 1997: 295), Kıpçak dönemi metinlerinden BV'de *ḳaplan / ḳabılan* "kaplan, panter" EZ'de *ḳaplan* "kaplan, panter" (Ağar, 1986: 204; Atalay, 1945: 183), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳaplan* "kaplan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 213) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳaraḳulaḳ "çalka benzeyen bir hayvan" (ED: 643; DTS: 422) → Kzk. *ḳaraḳulaḳ* "vaşak; kurda benzeyen bir hayvan" (Iskakov IX, 2011: 330).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden GT'de *ḳaraḳulaḳ* "çakala benzeyen bir havyan" (Karamanlıoğlu, 1989: 288), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳara ḳulaġ* "bir tür kurt" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 226) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳaraḳuş "kartal, karakuş, tavşancıl" (ED: 643; DTS: 422) → Kzk. *ḳaraḳus* "yırtıcı bir kuş; çaylak, karakuş" (Koç, 2003: 291; Iskakov IX, 2011: 333).

Sözcük, Eski Uygurcada *ḳaraḳuş* "kartal" (Wilkens, 2021: 335), DLT ve KB'de *ḳaraḳuş* "kartal; karakuş tavşancıl" (Kaçalin, 2019: 221; Arat, 1979: 223). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ḳaraḳuş* "tavşancıl" (Battal, 1934: 37), Kıpçak dönemi metinlerinden EM, TA'de *ḳaraḳuş* "kartal, tavşancıl" (Toparlı, 2003: 88; Toparlı, 2000: 112), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳaraḳuş* "kartal; anka, simurg" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 226) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳaraküzen "kokarca, kır sansarı" (Toparlı, 2014: 127) → *ḳaraküzen* "bataklık samuru" (Koç, 2003: 291; Iskakov IX, 2011: 324).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *ḳaraküzen* "kokarca, kır sansarı" şeklinde geçmektedir (Grønbech, 1942: 193).

ḳarġa "karga" (ED: 653; DTS: 426; ESTY V: 303; Eren, 1999: 212) → Kzk. *ḳarġa* "karga" (Koç, 2003: 294; Iskakov IX, 2011: 363).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U II'de *ḳarġa* "karga" (Clauson, 1972: 653; Wilkens, 2021: 336), DLT'de *ḳarġa* "karga" (Kaçalin, 2019: 223; Hauenschild, 2003: 120) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *ḳarġa* "karga" (Ata, 1998: 201; Ata, 1997: 298), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *ḳarġa* "karga" (Toparlı, 2000: 113; Atalay, 1945: 185), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT, ŞHD'de *ḳarġa* "karga" (Karasoy, 1998: 496; Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 227) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳarḳara "sorguçlu turna" (Ünlü, 2013: 586) → Kzk. *ḳarḳara* "turnagillerden, uzun gagalı, tüyleri uzun bir kuş" (Koç, 2003: 295; Iskakov IX, 2011: 374).

Sözcük, Moğolca *ḳarkıra* "gri turna" sözcüğünden alıntılanmıştır (Lessing, 1960: 940). Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳarḳara* "sorguçlu turna" şeklinde kullanılmaktadır (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 228).

ḳarlıġaç "kırlangıç" (ED: 657; DTS: 426; ESTY V: 307; Eren, 1999: 238) → Kzk. *ḳarlıġaş* "kırlangıç" (Koç, 2003: 295; Iskakov IX, 2011: 377).

Sözcük, Eski Uygurcada *ḳarlıġaç* "kırlangıç" (Rachmati I, 1930: 94; Wilkens, 2021: 338), DLT'de *ḳarlıġaç/ḳarġılaç* "kırlangıç" (Kaçalin, 2019: 224; Hauenschild, 2003: 124) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *ḳarluġaç* "kırlangıç" (Ata, 1998: 203; Ata, 1997: 301), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *ḳarlaġuç / ḳarlavuç* "kırlangıç", EZ *ḳarlaġaş / ḳarlaġuç* "kırlangıç" (Caferoğlu, 1931: 71; Atalay, 1945: 186), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *ḳarluġaç* "kırlangıç", LÇT'de *ḳarlanġuç* "kırlangıç" (Ölmez, 1993: 469; Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 218) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳarsaḳ "derisinden kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi; çakal" (ED: 663; DTS: 429; ESTY V: 313; Eren, 1999: 215) → Kzk. *ḳarsaḳ* "derisinden kürk yapılan bir hayvan, tilki; köpekgillerden, soluk kahverengi, karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı, kürk yapılan bir memeli türü karsak" (Koç, 2003: 296; Iskakov IX, 2011: 383).

Sözcük, DLT'de *ḳarsaḳ* "derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 226; Hauenschild, 2003: 124). Sözcük, Harezm

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

dönemi metinlerinden ML'de *ḳarsaḳ* "derisinden güzel kürk yapılan tilki türünden vahşi bir hayvan" (Battal, 1934: 38), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *ḳarsaḳ* "bozkır tilkisi; karsak ve derisi; post, kürk", EZ'de *ḳarsaḳ* "çakal" (Grønbech, 1942: 194; Atalay, 1945: 186), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳarsaḳ* "tilkiye benzer, sincaptan büyük, karnı çil bir hayvan türü" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 217) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳaşġalaḳ, ḳaşġaldaġ "ördekten küçük bir su kuşu" (ED: 672; DTS: 431) → Kzk. *ḳasḳaldaḳ* "bir tür su kuşu; su tavuğu" (Koç, 2003: 299; Iskakov IX, 2011: 427).

Sözcük, DLT'de *ḳaşġalaḳ* "ördekten küçük bir tür su kuşu" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 229; Hauenschild, 2003: 127). Sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳaşġaldaġ* "bir çayır kuşu, ördek" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 220) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳaşḳır[2] "kurt" (WEVT: 239; ESTY V: 352) → Kzk. *ḳasḳır* "kurt, börü" (Koç, 2003: 299).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde görülmemektedir. Daha çok bugünkü Çağdaş lehçelerin bazılarında görülmektedir; Çuvaşça *ḳaçḳır*, Kırgızca *ḳarışḳır / ḳaşḳır*, Karakalpakça *ḳasḳır*, Nogayca *ḳasḳır*, Özbekçe *ḳaşḳir*, Tatarca *ḳaşḳır*, Başkurtça *ḳaşḳar* şeklinde kullanılmaktadır (Egorov I, 1964: 95; Yudahin, 2011: 410; Oba, 2020: 198; Özşahin, 2017: 336). Bununla birlikte sözcük, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde de *ḳasgır* "ayı" şeklinde kullanılmaktadır (DS, 2009: 2680). Sevortyan sözcüğün, halk etimolojisinin bir ürünü olduğu ve tabu unsuru sonucu ortaya çıktığından bahsetmektedir (ESTY V: 352).

keles "kertenkele" (ED: 719; DTS: 296) → Kzk. *keles* "kertenkele" (Iskakov VII, 2011: 572).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *kelez* "kertenkele" (Ata, 1997: 322), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT, DTO'de *keles* "kertenkele" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 254; Pavet de Courteille, 1870: 459) şeklinde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, DLT ve Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *keler* "kertenkele" şekli de görülmektedir (Kaçalin, 2019: 243; Toparlı, 2000: 116).

kene "kene, böcek" (VEWT: 251) → Kzk. *kene* "kene, sakırga" (Koç, 2003: 228; Iskakov VII, 2011: 604).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *kene* "koyunda ve sığırda olan yapışkan böcek" (Toparlı, 2000: 116; Atalay, 1945: 194), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *kene* "tahta biti, hayvanat, insana ve hayvana rahatsızlık veren hayvancıklar" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 255) şeklinde kullanılmaktadır.

kepelek, kelebek "kelebek" (ED: 689; DTS: 300; ESTY V: 13) → Kzk. *köbelek* "kelebek" (Koç, 2003: 241; Iskakov VIII, 2011: 158).

Sözcük, DLT'de *kepeli* "ışık etrafında geceleri uçan kelebek, pervane" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 248; Hauenschild, 2003: 103). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *kelebek* "kelebek" (Ata, 1997: 322), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *köbelek* "kelebek", İH *kelebek* "kelebek" (Grønbech, 1942: 149; İzbudak, 1936: 28),

[2] Ayrıntılı bilgi için bakınız; Emin Oba, Kazakçada ḳasḳır "kurt" sözcüğü, TDK-Belleten, sayı: 73, 2022.

Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *köpelek* "kelebek" (Ölmez, 1993: 482) şeklinde kullanılmaktadır.

kesertke, kesertki "kertenkele" (ED: 752; DTS: 319; ESTY V: 57) → Kzk. *kesertke, kesertki, kesirtke* "kertenkele" (Koç, 2003: 234; Iskakov VII, 2011: 692).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *ḳasartḳa / ḳasartḳı* "kertenkele", EM'de *kesürtüki* "kertenkele", Kİ, EZ'de *keseltki* "semender, büyük kertenkele" şeklinde kullanılmaktadır (Grønbech, 1942: 195; Toparlı, 2003: 91; Caferoğlu, 1931: 46; Atalay, 1945: 196).

kėyik "geyik; vahşi hayvan, av hayvanı" (ED: 755; DTS: 294; ESTY V: 21; Eren, 1999: 155) → Kzk. *kiyik* "geyik; av hayvanı" (Koç, 2003: 237; Iskakov VIII, 2011: 42).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *kiyik* "yaban hayvanı, av hayvanı" (Tekin, 2013: 56), DLT ve KB'de *kėyik* "geyik; yaban hayvanı" (Kaçalin, 2019: 253; Hauenschild, 2003: 105; Arat, 1979: 242) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *keyik* "av hayvanı, yabani hayvan", ML *kiyik* "yaban hayvanı" (Ata, 1997: 331; Battal, 1934: 42), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, TA'de *keyik* "vahşi hayvan", (Grønbech, 1942: 136; Toparlı, 2000: 117), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT, MK'de *kiyik* "geyik" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 266; Ölmez, 1993: 479) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳıl ḳuḏruḳ "kılkuyruk kuşu; keklik" (ED: 614; DTS: 442; ESTY VI: 204) → Kzk. *ḳıl ḳuyrıḳ* "siyah renkli çayır kuşu; çulluk" (Iskakov X, 2011: 534).

Sözcük, DLT'de *ḳıl ḳuḏruḳ* "kılkuyruk kuşu" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 260; Hauenschild, 2003: 131). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, TA'de *ḳılḳuyruḳ* "keklik, kılkuyruk" (Caferoğlu, 1931: 75; Toparlı, 2000: 118), Çağatay Türkçesinde *ḳılḳuyruġı* "kılkuyruk kuşu" (Ünlü, 2013: 621) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳırġavul "yabani tavuk, sülün" (ESTY VI: 232; VEWT: 266) → Kzk. *ḳırġavıl* "sülün" (Koç, 2003: 349; Iskakov X, 2011: 590).

Sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳırġavul* "yabani tavuk, sülün" şeklinde kullanılmaktadır (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 244).

ḳırġuy "atmaca; atmacaya benzer bir kuş, şahin" (ED: 654; DTS: 446; ESTY VI: 232) → Kzk. *ḳırġıy* "yırtıcı bir kuş; bozdoğan" (Koç, 2003: 349; Iskakov X, 2011: 591).

Sözcük, DLT'de *ḳırġuy* "atmaca" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 262; Hauenschild, 2003: 132). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ḳırġu* "atmaca" (Battal, 1934: 43), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *ḳırġıy* "atmaca", EZ'de *ḳırġı* "atmaca" (Grønbech, 1942: 207; Atalay, 1945: 199), Çağatay dönemi metinlerinden SD'de *ḳırġuy* "atmaca", ŞT'de *ḳırġu* "atmaca" (Eraslan, 1999: 498; Ölmez, 1996: 401) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳısraḳ "kısrak" (ED: 668; DTS: 448; ESTY VI: 251) → Kzk. *ḳısıraḳ* "kırsak" (Koç, 2003: 352; Iskakov X, 2011: 637).

Sözcük, DLT'de *ḳısraḳ* "kısrak" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 265; Hauenschild, 2003: 133). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *ḳısraḳ* "kısrak" (Ata, 1997: 349; Battal, 1934: 43), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *ḳısraḳ*

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

"kısrak" (Toparlı, 2000: 119; Atalay, 1945: 199), Çağatay dönemi metinlerinden DTO *ḳısraḳ* "kısrak" (Pavet de Courteille, 1870: 448) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳız ḳuş "kız kuşu" (ED: 679; DTS: 450; ESTY VI: 193) → Kzk. *ḳızǵış* "göl ve su kenarlarında yaşayan, ensesinde siyah tüyleri bulunan küçük bir kuş, kız kuşu, tavus kuşu" (Koç, 2003: 343; Iskakov X, 2011: 485).

Sözcük, DLT'de *ḳız ḳuş* "alçaktan uçan, tüyleri renkli bir kuş" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 267; Hauenschild, 2003: 134). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *ḳızǵaş* "bir kuş adı" (Atalay, 1945: 200), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳız ḳuş* "ağaçkakanın yeşil türü" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 246) şeklinde kullanılmaktadır.

kirpi "kirpi" (ED: 737; DTS: 309; ESTY V: 72; Eren, 1999: 246) → Kzk. *kirpi* "kirpi" (Koç, 2003: 264).

Sözcük, Eski Uygurcada *kirpi/kirpik* "kirpi" (Rachmati I, 1930: 129; Wilkens, 2021: 384), DLT'de *kirpi* "kirpi" (Kaçalin, 2019: 271; Hauenschild, 2003: 109) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *kirpi* "kirpi" (Battal, 1934: 41), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *kirpi* "kirpi" (Caferoğlu, 1931: 49; Atalay, 1945: 202), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *kirpi* "kirpi" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 253) şeklinde kullanılmaktadır.

kiş "samur" (ED: 752; DTS: 310; ESTY V: 77) → Kzk. *kis* "samur" (Iskakov VIII, 2011: 645).

Sözcük, DLT ve KB'de *kiş* "samur" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 271; Hauenschild, 2003: 111; Arat, 1979: 260). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *kiş* "samur" (Ata, 1997: 363; Battal, 1934: 41), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, Kİ'de *kiş* "samur" (Grønbech, 1942: 148; Caferoğlu, 1931: 50), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *kiş* "samur" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 266) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳoduḳ "eşek yavrusu, sıpa" (ESTY VI: 20) → Kzk. *ḳodıḳ, ḳoduḳ* "eşek yavrusu, sıpa" (Koç, 2003: 310; Iskakov IX, 2011: 634).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ḳuduḳ* "sıpa" (Battal, 1934: 47), Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *ḳoduḳ* "eşek sıpası", TA'de *ḳuduḳ* "eşek sıpası" (Atalay, 1945: 203; Toparlı, 2000: 123), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳuduḳ* "eşek yavrusu, sıpa" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 233) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳoñ "koyun" (ED: 631; DTS: 455; ESTY VI: 24) → Kzk. *ḳoy* "koyun" (Koç, 2003: 311; Iskakov IX, 2011: 662).

Sözcük, Orhon Yazıtları'nda *ḳoñ* "koyun" (Tekin, 2017: 95), Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *ḳoñ* "koyun", U II'de *ḳoyn* "koyun" (Tekin, 2013: 56; Clauson, 1972: 631), DLT'de *ḳon / ḳoy* "koyun" (Kaçalin, 2019: 275; Hauenschild, 2003: 137), KB'de *ḳoy* "koyun" (Arat, 1979: 273) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *ḳoy* "koyun" (Ata, 1998: 256; Ata, 1997: 375), Kıpçak dönemi metinlerinden CC'de *ḳoy* "koyun", EZ *ḳoy / ḳoyun* "koyun" (Grønbech, 1942: 198; Atalay, 1945: 205), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *ḳoy* "koyun", LÇT *ḳoy / ḳoyun*

"koyun" (Karasoy, 1998: 515; Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 242) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳoçḳar "koç" (ED: 592; DTS: 451; ESTY VI: 87; Eren, 1999: 248) → Kzk. *ḳoşḳar* "koç" (Koç, 2003: 324; Iskakov X, 2011: 158).

Sözcük Eski Uygurcada *ḳoç / ḳoçuŋar* "koç" (Wilkens, 2021: 388), DLT'de *ḳoç / ḳoçŋar* "koç" (Kaçalin, 2019: 272; Hauenschild, 2003: 135) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *ḳoçḳar* "koç" (Ata, 1998: 252; Ata, 1997: 515), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *ḳoç / ḳoçḳar* "koç", EZ'de *ḳoçḳar* "koç" (Toparlı, 2000: 120; Atalay, 1945: 203), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *ḳoçḳar* "koç" (Karasoy, 1998: 515) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳoŋuz "böcek, mayıs böceği" (ED: 641; DTS: 456; ESTY VI: 61) → Kzk. *ḳoŋız* "böcek" (Koç, 2003: 318; Iskakov X, 2011: 46).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U II, U III'de *ḳoŋuz* "böcek" (Clauson, 1972: 641; Wilkens, 2021: 392), DLT ve KB'de *ḳoŋuz* "böcek" (Kaçalin, 2019: 277; Hauenschild, 2003: 137; Arat, 1979: 270) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden BM *ḳonuz* "çatal böceği", İM *ḳoŋuzan ḳurt* "gübre böceği" (Zajączkowski, 1958: 40; Toparlı, 1992: 555), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳonġuz* "bir tür siyah böcek" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 241) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳotuz (ḳotoz) "yaban sığırı, öküz, yak" (ED: 608; DTS: 475; ESTY VI: 81) → Kzk. *ḳodas* "yaban sığırı, tibet öküzü, yak" (Koç, 2003: 310; Iskakov IX, 2011: 633).

Sözcük, DLT ve KB'de *ḳotuz* "yaban sığırı, yak" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 281; Hauenschild, 2003: 139; Arat, 1979: 295). Sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden DTO'de *ḳotas* "yaban sığırı" şeklinde kullanılmaktadır (Pavet de Courteille, 1870: 422).

ḳoyan (ḳoḏan) "tavşan" (ED: 678; ESTY VI: 229) → Kzk. *ḳoyan* "tavşan" (Koç, 2003: 324; Iskakov X, 2011: 165).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden HŞ'de *ḳoyan* "tavşan" (Ünlü, 2012: 339), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, Kİ'de *ḳoyan* "tavşan" (Toparlı, 2000: 121; Caferoğlu, 1931: 80), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳoyan* "tavşan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 242) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳozı "kuzu" (ED: 681; DTS: 462; Eren, 1999: 272) → Kzk. *ḳozı* "kuzu" (Koç, 2003: 311; Iskakov IX, 2011: 657).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Man I *ḳuzı* "kuzu" (Clauson, 1972: 681; Wilkens, 2021: 434), DLT ve KB'de *ḳozı* "kuzu" (Kaçalin, 2019: 282; Arat, 1979: 296) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ḳuzu* "koyun yavrusu, kuzu", NF'de *ḳozı* "kuzu" (Battal, 1934: 49; Ata, 1998: 258), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *ḳozı* "kuzu", TA'de *ḳozu* "kuzu" (Caferoğlu, 1931: 80; Toparlı, 2000: 121), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *ḳozı* "kuzu", LÇT'de *ḳuzu* "kuzu" (Ölmez, 1993: 480; Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 236) şeklinde kullanılmaktadır.

kögerçin "güvercin" (ED: 713; DTS: 312; ESTY III: 55; Eren, 1999: 168) → Kzk. *kögerşin* "güvercin" (Koç, 2003: 242; Iskakov VIII, 2011: 168).

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

Sözcük, Eski Uygurcada *kögürçgen* "güvercin" (Rachmati I, 1930: 40; Wilkens, 2021: 399), DLT'de *kökörçkün* "güvercin" (Kaçalin, 2019: 285; Hauenschild, 2003: 139) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden eserlerinden KE'de *kögerçgün* "güverçin" (Ata, 1997: 377), Kıpçak dönemi metinlerinden İM'de *kögerçin / kögerçün* "güvercin" (Toparlı, 1992: 556), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *kögerçin* "güvercin" (Karasoy, 1998: 516) şeklinde kullanılmaktadır.

kölük "yük hayvanı, at" (ED: 717; DTS: 314; ESTY V: 98) → Kzk. *kölik* "binilecek at; yük ve binek hayvanı" (Koç, 2003: 246).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Man III'de *kölük* "yük hayvanı" (Clauson, 1972: 717; Wilkens, 2021: 402), DLT ve KB'de *kölük* "yük hayvanı" (Kaçalin, 2019: 286; Arat, 1979: 275) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm Türkçesinde NF, KE'de *kölük / kölik* "yük hayvanı, binek hayvanı" (Ata, 1998: 258; Ata, 1997: 379), Kıpçak dönemi metinlerinden İM, TA *kölük* "yük ve binek hayvanı" (Toparlı, 1992: 557; Toparlı, 2000: 122), Çağatay dönemi metinlerinden ŞT'de *kölük* "binek hayvanı" (Ölmez, 1996: 410) şeklinde kullanılmaktadır.

köpek "köpek" (ESTY V: 111; Eren, 1999: 257) → Kzk. *köpek* "köpek; iri bir cins erkek köpek" (Kaliyev, 2005: 340).

Sözcük, KB'de *köpek* "köpek" şeklinde kullanılmaktadır (Arat, 1979: 280). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden İH'de *köpek* "tüylü köpek, it cinsinin iri ve erkek olanı" (İzbudak, 1936: 32), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *köpek* "köpek, it" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 46) şeklinde kullanılmaktadır.

köşek "bir yaşındaki deve, deve yavrusu" (ED: 753; ESTY V: 126; Eren, 1999: 262) → Kzk. *köşek* "deve yavrusu" (Kaliyev, 2005: 345).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *köşek* "bir yaşındaki deve, deve yavrusu" (Toparlı, 2000: 123; Atalay, 1945: 209), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *köşek* "bir senelik deve yavrusu" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 259) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳuġu "kuğu" (ED: 609; DRS: 464; ESTY VI: 101) → Kzk. *ḳuv* "kuğu kuşu" (Koç, 2003: 325; Iskakov X, 2011: 169).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *ḳuġu* "kuğu" (Tekin, 2013: 57), DLT ve KB'de *ḳuġu* "kuğu kuşu" (Kaçalin, 2019: 300; Hauenschild, 2003: 148; Arat, 1979: 289) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *ḳuġu* "kuğu" (Ata, 1997: 397), Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *ḳuv* "kuğu kuşu", EZ'de *ḳuġu* "kuğu kuşu" (Zajączkowski, 1958: 42; Atalay, 1945: 210), Çağatay dönemi metinlerinden DTO'de *ḳuv* "kuğu", ŞHD'de *ḳu* "kaza benzer bir kuş, kuğu" (Pavet de Courteille, 1870: 420; Karasoy, 1998: 524) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳulan "yaban eşeği; yaban atı" (ED: 622; DTS: 465; ESTY VI: 127) → Kzk. *ḳulan* "yaban atı" (Koç, 2003: 332; Iskakov X, 2011: 293).

Sözcük, DLT ve KB'de *ḳulan* "yaban eşeği" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 74; Arat, 1979: 290) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *ḳulan* "kulan, yaban eşeği" (Ata, 1997: 399), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *ḳulan* "yaban eşeği", EZ'de *ḳolan* "yaban eşeği" (Toparlı, 2000: 124; Atalay, 1945: 203), Çağatay

dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳulan* "yaban atı" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 238) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳulun "tay; bir yaşındaki tay" (ED: 622; DTS: 465; ESTY VI: 132; Eren, 1999: 264) → Kzk. *ḳulın* "atın altı aya kadar olan yavrusu, kulun, tay" (Koç, 2003: 333; Iskakov X, 2011: 316).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *ḳulun* "tay" (Tekin, 2013: 57), DLT'de *ḳulun* "tay" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 746). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ḳulun* "tay" (Battal, 1934: 47), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, TA'de *ḳulun* "bir yaşındaki tay" (Caferoğlu, 1931: 81; Toparlı, 2000: 124), Çağatay dönemi metinlerinden DTO'de *ḳulun* "tay" (Pavet de Courteille, 1870: 437) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳumursġa "karınca" (ED: 628; DTS: 466; ESTY VI: 140) → Kzk. *ḳumırsḳa* "karınca" (Koç, 2003: 334; Iskakov X, 2011: 340).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *ḳumursġa* "karınca" şeklinde kullanılmaktadır (Tekin, 2013: 57). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *ḳumursuġa* "karınca", TA'de *ḳumursaḳa* "karınca", EZ'de *ḳumrusḳa* "karınca" (Caferoğlu, 1931: 81; Toparlı, 2000: 124; Atalay, 1945: 211), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳumursġa* "karınca", ŞT'de *ḳumursḳa* "karınca" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 240; Ölmez, 1996: 412) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳunduz "kunduz" (ED: 635; DTS: 466; ESTY VI: 146; Eren, 1999: 267) → Kzk. *ḳundız* "kunduz" (Koç, 2003: 335; Iskakov X, 2011: 352).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U IV'de *ḳunduz* "kunduz" (Clauson, 1972: 635; WİIkens, 2021: 424), DLT'de *ḳunduz* "kunduz" (Kaçalin, 2019: 302; Hauenschild, 2003: 151) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE *ḳunduz* "kunduz" (Ata, 1997: 399), Kıpçak dönemi metinlerinden İH'de *ḳunduz* "kunduz" (İzbudak, 1936: 33), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *ḳunduz* "kürkü değerli bir hayvan" (Karasoy, 1998: 525) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳurbaḳa "kurbağa" (ED: 646; DTS: 467; ESTY VI: 160) → Kzk. *ḳurbaḳa* "kurbağa" (Koç, 2003: 337; Iskakov X, 2011: 391).

Sözcük, DLT'de *ḳurbaḳa* "kara kurbağası" şeklinde kullanılmaktadır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2017: 747; Hauenschild, 2003: 153). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ḳurbaḳa* "kurbağa" (Battal, 1934: 48), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *ḳurbaġa* "kurbağa" (Toparlı, 2000: 124; Atalay, 1945: 211), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *ḳurbaḳa* "kurbağa" (Ölmez, 1993: 484) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳurt "kurt, böcek, solucan" (ED: 648; DTS: 468; ESTY VI: 167; Eren, 1999: 269) → Kzk. *ḳurt* "kurtçuk, kurt, solucan" (Koç, 2003: 339; Iskakov X, 2011: 421).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U III'de *ḳurt* "kurt, böcek" (Clauson, 1972: 648; Wilkens, 2021: 425), DLT ve KB'de *ḳurt* "solucan, kurt" (Kaçalin, 2019: 305; Hauenschild, 2003: 154; Arat, 1979: 292) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *ḳurt* "kurt, böcek, solucan" (Ata, 1997: 401; Battal, 1934: 48), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *ḳurt* "kurt, solucan" (Toparlı, 2000: 125; Atalay, 1945: 211), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *ḳurt* "kurt, böcek, solucan" (Ölmez, 1993: 484) şeklinde kullanılmaktadır.

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

ḳurt "kurt, börü" (ED: 648; DTS: 469; Eren, 1999: 269) → Kzk. *ḳurt* "kurt, börü" (Kaliyev, 2005: 443).

Sözcük, DLT'de *ḳurt* "kurt, börü" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 305; Hauenschild, 2003: 155). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *ḳurt* "kurt (börü)" (Ata, 1997: 401; Battal, 1934: 48), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, TA'de *ḳurt* "kurt, börü" (Caferoğlu, 1931: 82; Toparlı, 2000: 125), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳurt* "kurt, börü" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 240; Ölmez, 1996: 233) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳuş "kuş" (ED: 670; DTS: 471; ESTY VI: 180) → Kzk. *ḳus* "kuş" (Koç, 2003: 340; Iskakov X, 2011: 445).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *ḳuş* "kuş" (Tekin, 2013: 57), DLT ve KB'de *ḳuş* "kuş" (Kaçalin, 2019: 307; Hauenschild, 2003: 155; Arat, 1979: 293) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *ḳuş* "kuş" (Ata, 1997: 403; Battal, 1934: 48), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *ḳuş* "kuş" (Toparlı, 2000: 125; Atalay, 1945: 212), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *ḳuş* "kuş" (Ölmez, 1993: 484; Karasoy, 1998: 526) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳutan "balıkçıl kuşu, pelikan" (ESTY VI: 83; VEWT: 284) → Kzk. *ḳutan* "balıkçıl kuşu" (Koç, 2003: 340; Iskakov X, 2011: 455).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *ḳutan* "bir tür kuş" (Atalay, 1945: 212), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ḳutan* "saka kuşu" (Süleymān Efendi, 1298: 240; Ölmez, 1996: 231) şeklinde kullanılmaktadır.

ḳuzġun "kuzgun" (ED: 682; DTS: 475; ESTY VI: 107) → Kzk. *ḳuzġın* "kuzgun" (Koç, 2003: 330; Iskakov X, 2011: 256).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *ḳuzġun* "kuzgun" (Tekin, 2013: 57), DLT ve KB'de *ḳuzġun* "kuzgun" (Kaçalin, 2019: 310; Hauenschild, 2003: 161; Arat, 1979: 296) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *ḳuzġun* "kuzgun" (Ata, 1997: 405; Battal, 1934: 49), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *ḳuzġun* "gagası ve kuyruğunun tüyü uzun çok siyah bir karga" (Caferoğlu, 1931: 84; Atalay, 1945: 213), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *ḳuzġun* "karganın bir türü, kuzgun" (Ölmez, 1993: 485; Karasoy, 1998: 527) şeklinde kullanılmaktadır.

küye "güve" (ED: 754; DTS: 325; ESTY V: 133; Eren, 1999: 167) → Kzk. *küye* "güve" (Koç, 2003: 255; Iskakov VIII, 2011: 440).

Sözcük, DLT'de *küye* "güve" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 319; Hauenschild, 2003: 118). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *küye* "güve" (Ata, 1997: 412), Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *küye* "güve" (Atalay, 1945: 215) şeklinde kullanılmaktadır.

küzen "kokarca; gelincik" (ED: 716; DTS: 332; ESTY V: 86) → Kzk. *küzen* "kokarca" (Koç, 2003: 254; Iskakov VIII, 2011: 429).

Sözcük, DLT'de *küzen* "kendisiyle serçe, kuşu, tarla sıçanı, köstebek gibi şeyler avlanan sıçan cinsinden bir hayvan" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 320; Hauenschild, 2003: 118). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden HŞ'de *küzen* "kokarca"

(Ünlü, 2012: 366), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *küzen* "sansar", EZ'de *közen* "sansar; firavun, sıçanı" (Caferoğlu, 1931: 56; Atalay, 1945: 209) şeklinde kullanılmaktadır.

oġlaḳ "oğlak" (ED: 84; DTS: 363; ESTY VI: 404) → Kzk. *laḳ* (oğlaḳ > ovlaḳ > olaḳ > laḳ) "oğlak" (Koç, 2003: 356; Iskakov X, 2011: 659).

Sözcük, Eski Uygurcada *oġlaḳ* "oğlak, keçi yavrusu" (Wilkens, 2021: 502), DLT ve KB'de *oġlaḳ* "oğlak; oğlak burcu" (Kaçalin, 2019: 352; Hauenschild, 2003: 168; Arat, 1979: 333) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *oġlaḳ* "oğlak, oğlak burcu" (Ata, 1997: 471; Battal, 1934: 52), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *oġlaḳ* "oğlak, keçi yavrusu" (Toparlı, 2000: 129; Atalay, 1945: 220), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT, ŞT'de *oġlaḳ* "oğlak, keçi yavrusu" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 30; Ölmez, 1996: 424) şeklinde kullanılmaktadır.

laçın "doğan, şahin" (ED: 763; DTS: 332; ESTY VII: 6; Eren, 1999: 277) → Kzk. *laşın* "doğan" (Koç, 2003: 357; Iskakaov X, 2011: 683).

Sözcük, Eski Uygurcada *laçın* "doğan, şahin, akdoğan" (Wilkens, 2021: 449), DLT ve KB'de *laçın* "şahin" (Kaçalin, 2019: 321; Hauenschild, 2003: 162; Arat, 1979: 306) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *laçın* "şahin kuşu" (Battal, 1934: 50), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *laçin* "doğan, şahin" (Toparlı, 2000: 127; Atalay, 1945: 215), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD, ŞT'de *laçin/laçın* "bir tür şahin, doğan" (Karasoy, 1998: 529; Ölmez, 1996: 414) şeklinde kullanılmaktadır.

lök "bir tür cins deve" (ESTY VII: 9; Eren, 1999: 284) → Kzk. *lök* "tek hörgüçlü erkek deve" (Koç, 2003: 359; Iskakov X, 2011: 714).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden BM, Kİ'de *lök* "yedi yaşındaki deve; iyi cins bir deve" (Zajączkowski, 1958: 33; Caferoğlu, 1931: 57), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *lök* "deve" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 174) şeklinde kullanılmaktadır.

öküz "öküz, sığır" (ED: 120; DTS: 383; ESTY I: 521; Eren, 1999: 314) → Kzk. *ögiz* "öküz" (Koç, 2003: 423; Iskakov XII, 2011: 72).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *öküz* "öküz" (Tekin, 2013: 59), DLT'de *öküz* "öküz" (Kaçalin, 2019: 370; Hauenschild, 2003: 170) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *öküz* "öküz" (Battal, 1934: 55), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *öküz* "öküz" (Toparlı, 2000: 132; Atalay, 1945: 225), Çağatay dönemi metinlerinden ÇFK'de *öküz* "öküz" (Erbay, 2003: 328) şeklinde kullanılmaktadır.

ördek "ördek" (ED: 205; DTS: 388; ESTY I: 547) → Kzk. *üyrek* (*ödirek* ~ *ödirek* > *öyirek* > *üyrek*) "ördek" (Koç, 2003: 595; Iskakov XV, 2011: 32).

Sözcük, Eski Uygurcada *ödirek / ödrek / ördek* "ördek" (Wilkens, 2021: 539), DLT ve KB'de *ördek* "ördek" (Kaçalin, 2019: 373; Hauenschild, 2003: 172; Arat, 1979: 363) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *ördek* "ördek" (Ata, 1997: 509), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ *ördek* "ördek" (Toparlı, 2000: 132), Çağatay dönemi metinlerinden FK'de *ördek* "ördek" (Kaya, 1989: 1158) şeklinde kullanılmaktadır.

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

örmekçi "örümcek" (ED: 231) → Kzk. *örmekşi* "örümcek" (Koç, 2003: 431; Iskakov XII, 2011: 202).

Sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden SD, LD'de *örmekçi* "örümcek" şeklinde kullanılmaktadır (Eraslan, 1999: 550; Karaağaç, 1997: 607). Bununla birlikte sözcük, DLT'de *örümçek* "örümcek" (Kaçalin, 2019: 375), Kıpçak Türkçesinde *örümçek* "örümcek" (Toparlı, 2014: 212) şeklinde de görülmektedir.

sağın "sağmal deve" (ED: 811) → Kzk. *savın* "sağmal hayvan" (Koç, 2003: 473; Iskakov XIII, 2011: 33).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *sağın* "sağmal deve" şeklinde kullanılmaktadır (Battal, 1934: 57). Sözcük, Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *sağın* "sağılan hayvan, koyun" şeklinde kullanılmaktadır (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 180).

sağlıḳ "sağmal koyun" (ED: 809; DTS: 481) → Kzk. *savlıḳ* "iki veya üç yaşına gelmiş koyun; süt vermeye elverişli koyun" (Koç, 2003: 472; Iskakov XIII, 2011: 25).

Sözcük, DLT'de *sağlıḳ* "dişi koyun, sağmal" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 384; Hauenschild, 2003: 174). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *sağlıḳ* "dişi koyun, sağmal koyun" (Ata, 1997: 530; Battal, 1934: 58), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *sağlıḳ* "sağımlık koyun ve keçi", EZ'de *savluḳ* "sağımlık koyun" (Toparlı, 2000: 134; Atalay, 1945: 234) şeklinde kullanılmaktadır.

sağızġan "saksağan" (ED: 818; DTS: 481; ESTY VII: 165) → Kzk. *savısḳan* "saksağan" (Koç, 2003: 473; Iskakov XIII, 2011: 38).

Sözcük, Eski Uygurca metinlerden TT VI'de *sağızġan* "saksağan" (Clauson, 1972: 818; Wilkens, 2021: 573), DLT'de *sağzıġan* "saksağan" (Kaçalin, 2019: 384; Hauenschild, 2003: 174) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ'de *saḳasġan* "saksağan", TA'de *sağızġan* "saksağan" (Toparlı, 2000: 134; Caferoğlu, 1931: 87), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *saḳsağan* "saksağan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 181) şeklinde kullanılmaktadır.

sıçġan "sıçan, fare" (ED: 796; DTS: 502; ESTY VII: 425) → Kzk. *tışḳan* "fare, sıçan" (Koç, 2003: 571). Sözcük, Kazakçanın dışında Tatarca *tıçḳan*, Karakalpakça *tışḳan* şeklinde kullanılmaktadır (KTLS: 771).

Sözcük, Eski Uygurcada *sıçġan* "sıçan, fare" (Wilkens, 2021: 605), DLT'de *sıçġan* "sıçan, fare" (Kaçalin, 2019: 404; Hauenschild, 2003: 180) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *sıçḳan* "sıçan, fare" (Ata, 1997: 555), Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *sıçan* "fare" (Atalay, 1945: 236), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *sıçġan* "sına, fare" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 196) şeklinde kullanılmaktadır.

sığır "sığır, inek" (ED: 814; DTS: 502; ESTY VII: 383; Eren, 1999: 363) → Kzk. *sıyır* "sığır, inek" (Kaliyev, 2005: 624).

Sözcük, DLT'de *sıġır* "sığır" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 405; Hauenschild, 2003: 181). Sözcük, NF, KE'de *sıġır* "sığır, büyükbaş hayvan" (Ata, 1998: 372; Ata, 1997: 556), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, EZ'de *sıġır* "sığır" (Grønbech, 1942: 227; Atalay, 1945: 236), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *sıġır* "sığır, büyükbaş hayvan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 198) şeklinde kullanılmaktadır.

sıġun "erkek geyik; yaban sığırı" (ED: 811; DTS: 503; Eren, 1999: 363) → Kzk. *suġın* "erkek geyik" (Koç, 2003: 493).

Sözcük, Irk Bitig'de *sıġun* "erkek geyik" (Tekin, 2013: 60), DLT ve KB'de *sıġun* "yaban sığırı; dağ keçisi" (Kaçalin, 2019: 406; Hauenschild, 2003: 183; Arat, 1979: 396) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm Türkçesi KE'de *sıġun* "yaban sığırı, dağ keçisi (Ata, 1997: 556), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *sıġın* "yaban öküzü, yabani inek" (Caferoğlu, 1931: 90; Atalay, 1945: 236), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *sıġın* "büyük bir geyik türü" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 198) şeklinde kullanılmaktadır.

sırtlan "sırtlan" (Eren, 1999: 366; Toparlı, 2014: 235) → Kzk. *sırttan* "iyi bir cins köpek, it; sırtlan" (Iskakov XIII, 2011: 556).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, TA, EZ *sırtlan* "sırtlan" (Caferoğlu, 1931: 91; Toparlı, 2000: 137; Atalay, 1945: 237), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *sırtlan* "sırtlan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 196) şeklinde kullanılmaktadır.

sirke "bit yumurtası" (ED: 850; DTS: 501; Eren, 1999: 370) → Kzk. *sirke* "bit yumurtası" (Koç, 2003: 508; Iskakov XIII, 2011: 576).

Sözcük, DLT'de *sirke* "bit yumurtası" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 413; Hauenschild, 2003: 186). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *sirke* "bit yumurtası" (Battal, 1934: 60), Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *sirke* "bit yumurtası" (Atalay, 1945: 239) şeklinde kullanılmaktadır.

sovulşan, şovulşan "solucan" (Toparlı, 2014: 239) → Kzk. *şubalşın, şubalşaŋ* "solucan" (Koç, 2003: 647; Iskakov XV, 2011: 441).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *sovulşan / şovulşan* "solucan" (Atalay, 1945: 248), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *soġulcan* "solucan" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 191) şeklinde kullanılmaktadır.

suŋḳur "şahin, doğan cinsinden yırtıcı bir kuş" (ED: 838; Eren, 1999: 377) → Kzk. *suŋḳar* "sungur kuşu; yırtıcı bir kuş" (Koç, 2003: 494; Iskakov XIII, 2011: 372).

Sözcük, DLT'de *suŋḳor* "sungur kuşu, yırtıcı bir kuş" (Kaçalin, 2019: 423; Hauenschild, 2003: 191), KB'de *suŋḳur* "sungur kuşu" (Arat, 1979: 409) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *sunḳur* "doğanların şahı (kuş)" (Battal, 1934: 63), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *sunḳur* "şahin, doğan türünden bir kuş" (Toparlı, 2000: 139; Atalay, 1945: 242), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *şuŋḳar* "şahin, laçin" (Ölmez, 1993: 544; Karasoy, 1998: 628) şeklinde kullanılmaktadır.

tay "tay" (ED: 566; DTS: 527; Eren, 1999: 398) → Kzk. *tay* "tay, at yavrusu" (Koç, 2003: 511; Iskakov XIII, 2011: 617).

Sözcük, Eski Uygurcada *tay* "(aslan) yavru(su)" (Wilkens, 2021: 686), DLT ve KB'de *tay* "tay" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 451; Hauenschild, 2003: 201; Arat, 1979: 429). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *tay* "bira büyümüş at, tay" (Battal, 1934: 70), Kıpçak dönemi metinlerinden EM, TA'de *tay* "at yavrusu" (Toparlı, 2003: 112; Toparlı, 2000: 143), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *tay* "at yavrusu" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 106) şeklinde kullanılmaktadır.

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

taylaḳ "deve yavrusu" (Eren, 1999: 399; VEWT: 455; Toparlı, 2014: 266) → Kzk. *taylaḳ* "iki yaşını doldurmamış deve yavrusu, taylak" (Koç, 2003: 512; Iskakov XIII, 2011: 622).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *taylaḳ* "deve yavrusu" (Atalay, 1945: 254), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *taylaḳ* "iki yaşındaki deve" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 106) şeklinde kullanılmaktadır.

tana "dana" (Eren, 1999: 105; Toparlı, 2014: 261) → Kzk. *tana* "dana, inek yavrusu" (Koç, 2003: 518).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *tana* "dana, inek yavrusu" (Ata, 1997: 594), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *tana* "dana" (Caferoğlu, 1931: 97; Atalay, 1945: 251) şeklinde kullanılmaktadır.

tartar "kumruya benzer bir kuş; bıldırcın" (ED: 536; DTS: 539) → Kzk. *tartar* "kahverengi tüyleri olan küçük bir kuş" (Iskakov XIV, 2011: 11).

Sözcük, DLT'de *tartar* "kumruya benzer bir kuş" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 445; Hauenschild, 2003: 197). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *tardar / tartar* "bir bıldırcın türü", EZ'de *tartaz* "bir bıldırcın türü" şeklinde kullanılmaktadır (Zajączkowski, 1958: 62; Atalay, 1945: 252).

tavar "mal, davar" (ED: 442; DTS: 542) → Kzk. *tuvar* "davar, mal, hayvan" (Iskakov XIV, 2011: 389).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U II'de *tavar* "mal, davar" (Clauson, 1972: 422; Wilkens, 2021: 684), DLT ve KB'de *tavar* "mal, davar" (Kaçalin, 2019: 449; Arat, 1979: 429) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *tavar* "mal, mülk, hayvan" (Ata, 1997: 603), Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *davar* "koyun, keçi cinsinden hayvan", EZ'de *tuvar* "koyun, keçi cinsinden hayvan" (Zajączkowski, 1958: 19; Atalay, 1945: 266), Çağatay dönemi metinlerinden ŞT'de *tavar* "mal, hayvan sürüsü" (Ölmez, 1996: 454) şeklinde kullanılmaktadır.

tavuḳ (< taḳuġı) "tavuk" (ED: 468; Eren, 1999: 398) → Kzk. *tavıḳ* "tavuk" (Koç, 2003: 526; Iskakov XIV, 2011: 43).

Sözcük, Eski Uygurcada *taḳıġu* "tavuk" (Wilkens, 2021: 665), DLT'de *taḳaġu* "tavuk" (Kaçalin, 2019: 434) şeklinde kullanılmaktadır. Ancak, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *tavuḳ* "tavuk" (Ata, 1998: 407; Ata, 1997: 603), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, EZ'de *tavuḳ* "tavuk" (Grønbech, 1942: 238; Atalay, 1945: 253), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *tavuġ* "tavuk", MK'de *tavuḳ* "tavuk" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 106; Ölmez, 1993: 549) şeklinde kullanılmaktadır.

teke "teke, erkek keçi" (ED: 477; DTS: 550; Eren, 1999: 400) → Kzk. *teke* "teke, erkek keçi" (Koç, 2003: 531; Iskakov XIV, 2011: 93).

Sözcük, Eski Uygurcada *teke* "teke" (Wilkens, 2021: 692), DLT ve KB'de *teke* "teke; erkek geyik" (Kaçalin, 2019: 454; Arat, 1979: 434) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *teke* "keçi aygırı" (Battal, 1934: 70), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *teke* "teke, erkek keçi" (Toparlı, 2000: 143; Atalay, 1945: 254), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *teke* "oğlak, keçi" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 110) şeklinde kullanılmaktadır.

teve "deve" (ED: 447; DTS: 557; Eren, 1999: 110) → Kzk. *tüye* "deve" (Iskakov XIV, 2011: 468; Koç, 2003: 560).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *tebe* "deve" (Tekin, 2013: 61), DLT'de *teve* "deve" (Kaçalin, 2019: 467), KB'de *tive* "deve" (Arat, 1979: 454) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE'de *teve* "deve" (Ata, 1998: 424; Ata, 1997: 629), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *teve* "deve", EZ'de *tüve* "deve" (Toparlı, 2000: 145; Atalay, 1945: 267), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *tive* "deve" (Ölmez, 1993: 556; Karasoy, 1998: 644) şeklinde kullanılmaktadır.

teyiŋ "sincap" (ED: 569; DTS: 549) → Kzk. *tiyin* "sincap" (Iskakov XIV, 2011: 188; Koç, 2003: 537).

Sözcük, KB'de *tiyiŋ* "sincap" şeklinde kullanılmaktadır (Arat, 1979: 454). Sözcük, Harem Türkçesi eserlerinden ML'de *tiyin* "sincap" (Battal, 1934: 73), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, TA'de *teyin* "sincap" (Grønbech, 1942: 239; Toparlı, 2000: 145), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *tiyin* "sincap" (Karasoy, 1998: 644) şeklinde kullanılmaktadır.

tilkü "tilki" (ED: 498; DTS: 561; Eren, 1999: 408) → Kzk. *tülki* "tilki" (Iskakov XIV, 2011: 489; Koç, 2003: 563).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *tilkü* "tilki" (Tekin, 2013: 62), DLT ve KB'de *tilkü* "tilki" (Kaçalin, 2019: 474; Hauenschild, 2003: 211; Arat, 1979: 450) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *tilkü / tülki* "tilki", ML'de *tülkü* "tilki" (Ata, 1997: 635; Battal,1934: 77), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, TA'de *tilkü* "tilki" (Caferoğlu, 1931: 103; Toparlı, 2000: 146), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞHD'de *tülkü* "tilki" (Ölmez, 1993: 558; Karasoy, 1998: 650) şeklinde kullanılmaktadır.

toḳlı "altı aylık kuzu; bir yaşındaki koyun" (ED: 469; DTS: 577; Eren, 1999: 410) → Kzk. *toḳtı* "koyunun altı ayı geçmiş yavrusu, kuzu" (Iskakov XIV, 2011: 226; Koç, 2003: 541).

Sözcük, DLT ve KB'de *toḳlı* "toklu, altı aylık kuzu" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 481; Arat, 1979: 458). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *toḳlı* "bir yıllık koyun" (Battal, 1934: 74), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *toḳlı* "bir yaşındaki erkek koyun, kuzu", İH *toḳlu* "toklu, kuzu" (Toparlı, 2000: 147; İzbudak, 1936: 47) şeklinde kullanılmaktadır.

toŋuz "domuz" (ED: 527; DTS: 575; Eren, 1999: 118) → Kzk. *toŋız* "domuz" (Bayniyazov, 2007: 227).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden U II'de *toŋuz* "domuz" (Clauson, 1972: 527; Wilkens, 2021: 732), DLT ve KB'de *toŋuz* "domuz" (Kaçalin, 2019: 483; Hauenschild, 2003: 218; Arat, 1979: 460) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden NF, KE *toŋuz* "domuz" (Ata, 1998: 430; Ata, 1997: 642), Kıpçak dönemi metinlerinden TA'de *toŋġuz* "domuz", Kİ'de *toŋuz* "domuz" (Toparlı, 2000: 1147; Caferoğlu, 1931: 105), Çağatay dönemi metinlerinden MK'de *toŋız* "domuz" (Ölmez, 1993: 556) şeklinde kullanılmaktadır.

torġay "bir tür kuş, serçe" (ED: 541; Eren, 1999: 416; Toparlı, 2014: 284) → Kzk. *torġay* "serçe" (Iskakov XIV, 2011: 293; Koç, 2003: 544).

Dede Korkut
Sayı 30, Nisan 2023
s.37-67

DLT'de sözcük *torıġa* "torgay kuşu" şeklindedir (Kaçalin, 2019: 484). Bununla birlikte, Türkçenin diğer tarihî dönemlerinden Kıpçak dönemi metinlerinden İH'de *turġay* "serçe gibi küçük bir kuş" (İzbudak, 1936: 48), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *turġay* "serçe" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 116) şeklinde kullanılmaktadır.

torum "deve yavrusu" (ED: 538; DTS: 578; Eren, 1999: 120) → Kzk. *torım* "tek hörgüçlü deve yavrusu" (Iskakov XIV, 2011: 305; Koç, 2003: 545).

Sözcük, DLT'de *torum* "deve yavrusu" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 485; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 894). Bununla birlikte, Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *torum* "iki yaşındaki deve yavrusu" şeklinde kullanılmaktadır (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 117).

turña "turna kuşu" (ED: 551; DTS: 588; Eren, 1999: 418) → Kzk. *tırna* "turna kuşu" (Koç, 2003: 570; Iskakov XIV, 2011: 569).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *turña* "turna" (Tekin, 2013: 63), DLT ve KB'de *turna* "turna" (Kaçalin, 2019: 496; Hauenschild, 2003: 225; Arat, 1979: 469) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE, ML'de *turna* "turna" (Ata, 1997: 653; Battal, 1934: 76), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *turna* "turna" (Caferoğlu, 1931: 107; Atalay, 1945: 265), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *turna* "turna" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 117) şeklinde kullanılmaktadır.

turumtay "yırtıcı bir kuş" (ED: 550; DTS: 589) → Kzk. *turımtay* "doğan, boz doğan" (Koç, 2003: 557; Iskakov XIV, 2011: 439).

Sözcük, DLT'de *turumtay* "yırtıcı bir kuş" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 496; Hauenschild, 2003: 226). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden BM'de *turuntay* "bir tür ala doğan" şeklinde kullanılmaktadır (Zajączkowski, 1958: 62).

tuyġun "akdoğan; beyaz atmaca" (Eren, 1999: 124) → Kzk. *tuyġın* "bir tür yırtıcı kuş; akdoğan" (Iskakov XIV, 2011: 412).

Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden HŞ'de *tuyġun* "beyaz atmaca" (Ünlü, 2012: 609), Çağatay dönemi metinlerinden MK, ŞT'de *tuyġun* "akdoğan" (Ölmez, 1993: 558; Ölmez, 1996: 465) şeklinde kullanılmaktadır.

ügi "baykuş" (ED: 101; DTS: 622) → Kzk. *üki* "baykuş; puhu kuşu" (Koç, 2003: 596; Iskakov XV, 2011: 46).

Sözcük, DLT ve KB'de *ügi, ühi* "baykuş" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 534; Hauenschild, 2003: 232; Arat, 1979: 504). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de *ükü* "baykuş, puhu" (Battal, 1934: 81), Kıpçak dönemi metinlerinden Kİ, EZ'de *ügü* "baykuş" (Caferoğlu, 1931: 114; Atalay, 1945: 273), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *ügü* "baykuş", ŞHD'de *ügi* "baykuş" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 37; Karasoy, 1998: 660) şeklinde kullanılmaktadır.

yalman "bir tür sıçan" (ED: 929) → Kzk. *jalman* "tuzlu topraklarda yaşayan tüyü kalın sırtı beyazımsı bir çeşit sıçan; fare, sıçan" (Iskakov V, 2011: 661).

Sözcük, DLT'de *yamlan* "bir çeşit sıçan, fare" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 553; Hauenschild, 2003: 236). Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden ML'de

yalman "yabani sıçan" (Battal, 1934: 84), Kıpçak dönemi metinlerinden TA, EZ'de *yalman* "dağ faresi, tarla faresi" (Toparlı, 2000: 153; Atalay, 1945: 277) şeklinde kullanılmaktadır.

yapaġlı "tay" (ED: 874) → Kzk. *jabaġı* "tay" (Iskakov V, 2011: 488; Koç, 2003: 150).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *yapaġlı* "tay" şeklinde kullanılmaktadır (Atalay, 1945: 278).

yapalaḳ "baykuş" (ED: 875; Eren, 1999: 441) → Kzk. *japalaḳ* "baykuş" (Iskakov VI, 2011: 49; Koç, 2003: 162).

Sözcük, DLT'de *yapaḳulaḳ* "baykuş" şeklinde kullanılmaktadır (Kaçalin, 2019: 557). Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden CC, TA'de *yabalaḳ* "baykuş" (Grønbech, 1942: 109; Toparlı, 2000: 152), Çağatay dönemi metinlerinden ŞHD'de *yapalaḳ* "baykuş" (Karasoy, 1945: 675) şeklinde kullanılmaktadır.

yar ḳanat "yarasa" (Toparlı, 2014: 312) → Kzk. *jarġanat, jarḳanat* "yarasa" (Iskakov VI, 2011: 90; Koç, 2003: 164).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden EZ'de *yar ḳanat* "yarasa" (Atalay, 1945: 280), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *yar ḳanat* "yarasa" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 291) şeklinde kullanılmaktadır.

yayın "yayın balığı, tatlı su balığı" (ESTY IV: 80; Eren, 1999: 446) → Kzk. *jayın* "yayın balığı" (Koç, 2003: 153; Iskakov V, 2011: 598).

Sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinden İH'de *yayın balıġı* "tatlı su balığı" şeklinde kullanılmaktadır (İzbudak, 1936: 52).

yılḳı "at, at sürüsü; hayvan sürüsü" (ED: 925; DTS: 267; Eren, 1999: 454) → Kzk. *jılḳı* "at" (Iskakov VI, 2011: 86; Koç, 2003: 191).

Sözcük, Eski Uygur dönemi metinlerinden Irk Bitig'de *yılḳı* "at, at sürüsü" (Tekin, 2013: 66), DLT ve KB'de *yılḳı* "yılkı, at, at sürüsü; hayvan sürüsü" (Kaçalin, 2019: 592; Arat, 1979: 539) şeklinde kullanılmaktadır. Sözcük, Harezm dönemi metinlerinden KE'de *yılḳı* "hayvan, hayvan sürüsü" (Ata, 1997: 737), Kıpçak dönemi metinlerinden CC, EZ'de *yılḳı* "at sürüsü" (Grønbech, 1942: 133; Atalay, 1945: 285), Çağatay dönemi metinlerinden ŞT'de *yılḳı* "at sürüsü" (Ölmez, 1996: 481) şeklinde kullanılmaktadır.

yolbars "aslan, kaplan" (DTS: 271; ESTY IV: 219) → Kzk. *jolbarıs* "kaplan" (Iskakov VI, 2011: 470; Koç, 2003: 180).

Sözcük, Eski Uygurca metinlerde *yolbars* "kaplan" (DTS: 271), Çağatay dönemi metinlerinden LÇT'de *yolbars* "kaplan; on iki hayvanlı Türk takviminin üçüncü yılı" (Şeyh Süleymān Efendi, 1298: 75) şeklinde kullanılmaktadır.

Sonuç

Kazakçanın sözvarlığında, Türkçenin tüm dönem ve eserlerinden sözcüklerin var olduğunu biliyorduk. Bu çalışmada verilen hayvan adlarıyla bu dediklerimizin pekiştiğini gördük. Çalışmada verilen hayvan adlarının geneli Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmakla birlikte bazı sözcüklerin başka dillerden alıntılandığı görülmektedir. Örneğin; Kıpçak dönemi metinlerinde görülen *arvana* sözcüğü, Farsça *arvāna* (bir tür deve) sözcüğünden alıntılanmıştır. Sözcük Türk dilinin tarihî dönemlerinden Kazakçaya kadar kullanılagelmiştir. Yine, Çağatay dönemi metinlerinde

görülen *arġumaḳ* sözcüğü de Moğolca *arġamaḳ* (iyi bir yarış ve binek atı) sözcüğünden alıntılanmıştır. Bu sözcüklere bakıldığı zaman, Türk dilinin tarihî dönemlerinde alıntılanmış ve Türkçenin fonetik yapısına uydurulmuş, buradan da Kazakçanın sözvarlığına yansımıştır.

Hayvan adları genel olarak, Eski Türkçeden Kazakçaya gelene kadar şekil ve anlam açısından büyük ölçüde kendilerini koruyabilmişlerdir. Fakat bazı sözcüklerin Türk dilinin farklı tarihî dönemlerinde çeşitli şekiller ve anlamlara bürünerek buradan da Kazakçaya geçtiğini görülmektedir. Örneğin; Eski Türkçede *ḳız ḳuş* (alçaktan uçan, tüyleri renkli bir kuş) şeklinde görülen sözcük, Kıpçak dönemi metinlerinde *ḳızġaş* şeklinde görülmekte ve buradan Kazakçaya *ḳızġış* şeklinde geçmiştir. Yine, Eski Türkçede görülen *ḳuġu* (kuğu) sözcüğü Kıpçak ve Çağatay dönemi metinlerinde *ḳuv/ḳu* şeklinde görülmekte buradan da Kazakça *ḳuv* şeklinde geçmiştir. Bu duruma sebep olarak, sözcüklerin Türk dilinin tarihî seyri içerisinde değişip yeni şekiller ve anlamlar kazanmasıdır. Bu kazanılan yeni şekil ve anlamlar da Kazakçaya yansımıştır.

Kaynaklar

Ağar, M. E. (1986). *Baytaratü'l-Vâzıh (İnceleme-Metin-indeks)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arat, Reşit R. (1979). *Kutadgu Bilig III (*yay. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: TKAE.

Atalay, B. (1945). *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lugat'it-Türkiyye.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atalay, B. (2013). *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ata, A. (1997). *Ḳışaşü'l-Enbiyā II (Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ata, A.(1998). *Nehcü'l-Feradis (Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Bang, W., Rachmati, G. R., & Gabain, A von. (1934). *Türkiche Turfan-Texte VI. Das Buddhistiche Sūtra Sekiz Yükmek*. Berlin.

Battal, A.(1934). *İbni-Mühennâ Lugati.* İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.

Bayniyazov, A. & Bayniyazova, J. (2007). *Türikşe-Kazakşa Sözdik.* Almatı.

Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk.* İstanbul: Evkaf Matbaası.

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

Dankoff, R. (with James K.). (1982-1985). *Maḥmūd al-Kāšγarī, Compendium of the Turkic Dialects (DīwānLugāt at-Turk) I-III.* Cambridge: Harvard University Press.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Gabain, A. V. (1954). *Türkische Turfan-Texte VIII, Texte in Brāhmıschrift.* Berlin.

Grønbech, K. (1942). *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus.* Kopenhagen.

Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hauenschild, I. (2003). *Die Tierbezeichnungen bei Mahmud al-Kaschgari, Eine Untersuchung aus kulturhistorischer Sicht*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Iskakov, A. (1966). *Kazak Tiliniŋ Kıskaşa Etimologiyalık Sözdigi.* Almatı: Kazak SSR Ġılım.

Iskakov, A. (1974-1976). *Kazak Tiliniŋ Tüsindirme Sözdigi 2 cilt* Almatı: Kazak SSR Ġılım.

Iskakov, A. (1978-1986). *Kazak Tiliniŋ Tüsindirme Sözdigi 10 cilt* Almatı: Kazak SSR Gılım.

Iskakov, A. (2011). *Kazak Ëdebi Tiliniŋ Sözdigi 15 cilt.* Almatı.

İzbudak, V.(1936). *El - İdrak Haşiyesi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaçalin, M. (2019). *Mahmûd el-Kâşgarî, Dîvânu Lugâti't-Turk* (Yayına Hazırlayan: Mehmet Ölmez). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Kaliyev, G., Hakısbekov, O., Sarıbayev, Ş., & Uderbayev, A. (2005). *Kazak Tiliniŋ Aymaktık Sözdigi.* Almatı: Arıs.

Karaağaç, G. (1997). *Mevlânâ Lutfî Dîvanı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karamanlıoğlu, Ali F. (1989). *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't Türkî).* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Karasoy, Y. (1998). *Şîbân Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koç, K., Bayniyazov, A., & Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Le Coq, A. von. (1912). *Türkische Manichaica aus Chotscho I.* Berlin: (AKPAW. Phil.-hist. C1).

Le Coq, A. V. (1922). *Türkische Manichaica aus Chostscho III.* Nebsteinem-christlichen Bruchstückaus Bulayıq. Berlin: (APAW. Phil.-hist. K1. 1922).

Müller, F. W. K. (1910). *Uigurica II.* Berlin: APAW.

Müller, F. W. K. (1920). *Uigurica III.* Berlin: APAW.

Müller, F. W. K. (1931). *Uigurica IV.* Berlin: APAW.

Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., & Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurskskiy slovar'*. Leningrad.

Oba, E. (2020). *Kazakçanın Tarihî Türk Lehçelerine Göre Söz Varlığı*. IQ Kültür-Sanat Yayınları.

Oba, E. (2021). *Қазақ Тілінің Тарихи Түркі Тілдері Тұрғысынан Сөздік Қоры (Түсіндірме Сөздік)*. Almatı: Al-Farabi Üniversitesi Basımevi.

Oba, E. (2022). Kazakçada Ḳaskır "Kurt"Sözcüğü, *TDK-Belleten*, (73), s. 191-199.

Ölmez, Z. (1993). *Mahbûbu'l-kulûb, İnceleme-Metin-Sözlük* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ölmez, Z. (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü).* Ankara: Simurg Yayınları.

Pavet de Corturteille, M. (1870). *Dictionnarie Turk-Oriental.* Paris.

Rachmati, G. R. (1930). *Zur Heilkunde der Uiguren I.* SPAW.

Rachmati, G. R. (1932). *Zur Heilkunde der Uiguren II.* SPAW.

Rachmati, G. R. (1937). *Türkische Turfan-Texte VII*. Berlin.

Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Sanjeev, G. D., Orlovskaya M. N., & Şevernina, Z. V. (2015-2018). *Etimologiçeskiy Slovar Mongolskiĥ Yazıkov I-III*. Moskva.

Sevortyan, Yervand V. (1974-2003). *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*. Moskva.

Shnitnikov, Boris N. (1966). *Kazakh-English Dictionary*. London.

Steingass, Francis J. (1892). *Comprehensive Persian-English Dictionary, including the Arabicwords and phrasesto be met with in Persian literature.* London.

Şeyh Süleymān Efendi. (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani*.

Tekin, T. (2017). *Orhon Yazıtları.* Ankara: BilgeSu.

Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. Sprachgeschictliches und Etymologisches Wörterbuchdes Türkei-Türkischen I A-E.* İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2009). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati Sprachgeschictliches und Etymologisches Wörterbuchdes Türkei-Türkischen Cilt 2 F-J.* Wien.
Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Müluk ve's-Selâtîn.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-lügati't-Türkiyye.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Toparlı, R., Çögenli, M. S., & Yanık, N. H. (1999). *El-Kavânînü'l-Külliye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Toparlı, R., Çögenli, M. S., & Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmu-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Toparlı, R.,Vural, H., & Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Ünlü, S. (2012). *Harezm Altınorda Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.
Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.
Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch - Deutsch - Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca - Almanca - Türkçe).* Göttingen: Universitetsverlag Göttingen.
Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb, Ḫvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası (Giriş-Dil Özellikleri- Metin- İndeks).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü* (çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Zajączkowski, A. (1958). *Bulġat al-Muštāq fī luġat at-Turkwa-l-Qifǯāk.* Warzawa.

Kısaltmalar

BM: *Bulġat al-Muštāq filuġat at-Turkwa-l-Qifǯāk* → Zajączkowski 1958.
BV: *Baytaratü'l-Vâzıh* → Ağar 1986.
CC: *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindexzu Codex Cumanicus* → Grønbech 1942.
DLT: *Mahmûd el-Kâşgarî, Dîvânu Lugâti't-Turk* → Kaçalin 2019.
EM: *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-lügati't-Türkiyye* → Toparlı 2003.
DTO: *Dictionnarie Turk-Oriental* → Pavet de Corturteille 1870.
DTS: *Drevnetyurskskiy slovar* → Nadelyayev 1969.
ED: *Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish* → Clauson 1972.
ESTY: *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov* → Sevortyan 1974-2003.
ET: Eski Türkçe.
GT: *Gülistan Tercümesi* → Karamanlıoğlu 1989.
İM: *İrşâdü'l-Mülukve's-Selâtîn* → Toparlı 1992.
İH: El - *İdrak Haşiyesi* → İzbudak 1936.
KB: *Kutadgu BiligIII (Index)* → Arat 1979.
KE: *Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā II (Dizin)* → Ata 1997.
Kİ: *Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk* → Caferoğlu 1931.
KK: *El-Kavânînü'l-Külliye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye* → 1999.
Kzk: Kazakça.
LÇT: *Şeyh Süleymān Efendi, Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani* → Şeyh Süleymān Efendi 1298.
LD: *Mevlânâ Lutfî Dîvanı* → 1997.
Man I: *Türkische Manichaicaaus Chostscho I* → Le Coq 1912.
Man III: *Türkische Manichaicaaus Chostscho III* → Le Coq 1922.

ME: *Mukaddimetü'l-Edeb, Ḫvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası (Giriş- Dil Özellikleri- Metin- İndeks)* → 1993.
MK: *Mahbûbu'l-kulûb* → Ölmez 1993.
ML: *İbni-Mühennâ Lugati* → Battal 1934.
NF: *Nehcü'l-Feradis (Dizin)* → Ata 1998.
ŞHD: *Şîbân Han Dîvânı* → Karasoy 1998.
TA: *Kitâb-ı Mecmu-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* → Toparlı 2000.
TT VI: Türkiche *Turfan-Texte VI. Das Buddhistiche Sūtra Sekiz Yükmek* → Bang 1934.
TT VII: *Türkische Turfan-Texte VII* → Rachmati 1937.
U II: *Uigurica II* → Müller 1910.
U III: *Uigurica III* → Müller 1920.
U IV: *Uigurica IV* → Müller 1931.
VEWT: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* → Räsänen 1969.
EZ: *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lugat'it-Türkiyye* → Atalay 1945.